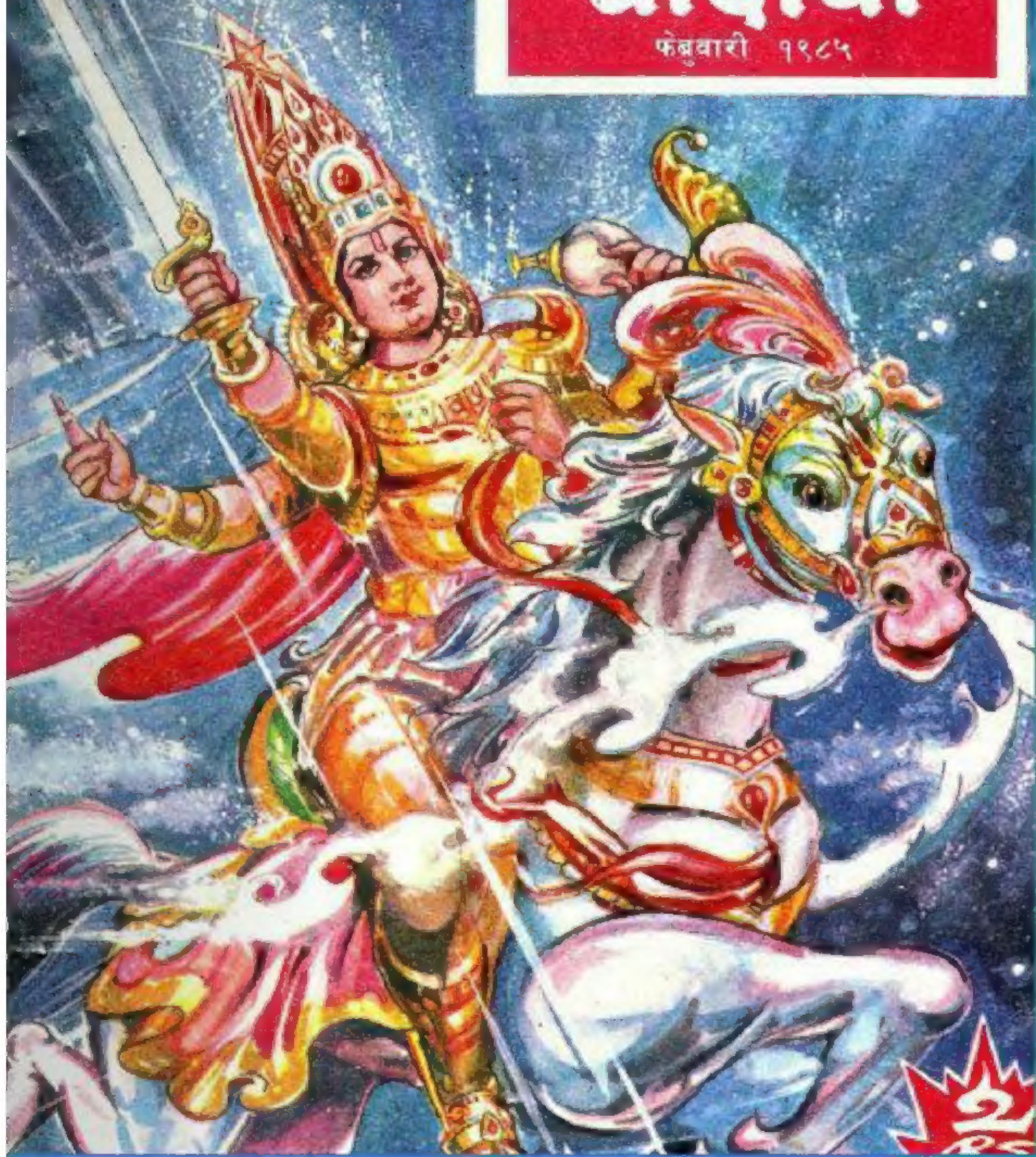

चांदोबा

फेब्रुवारी १९८५

2
२५

चांदोबातील नवलाई

अपूर्व दृश्य

मध्य युगीन बोद्धा कथा प्रकारची कवच धारण करीत होती व कधी खालत होती. ही सौष्ट संश्रय्याच्या उत्साहाने घेरीत होऊन जितून सध्या रहणाच्या एका विक शाऊन नावाच्या मणसाने ११२ चौड वजताचे कवच धारण करून एडिम्बरो-पासून जमनीए पर्यंत तीन दिवस पालून दाखविले.

कवीची समाधी

सर्व सौकांना पुष्पीराज व संश्रयिता ह्यांच्या सौमिलेची गोष्ट माहीत आहे. पुष्पीराजाच्या दरबारात चंद्रबरवाची सवाचा कवी होता. तो पुष्पीराजाच्या अगदी निकटचा मित्र होता. अशा नुकताच त्या कवीच्या समाधीचा सौंद पुरातन विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी उत्तर प्रदेशातील हाव्या नावाच्या

आवांतर संल

अपान भाषेचे दुसरी भाषेत भाषांतर करणारे एक अनोखे संल मुक्तेश प्यागने तयार केले आहे. हे संल अत्यंत चांगला तीन हजार शब्दांचे भाषांतर करेल.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. काय तुम्हांला माहीत आहे का? प्रगल्भ महासागराचे नामकरण कोणी केले?
२. हिंद महासागराचा सनात शब्द प्रवेश कोणचा आहे?

३. भारत व श्रीलंका ह्यांना वेगळे करणाऱ्या जलसंधीचे नाव काय?
४. जगातील सर्वात लांब नदी कोणती?
५. रोमच्या जवळून महणारी मदी कोणती?

घराची राखण

मशीपुर गानाच्या मध्यावर शिवनाथचे एक दुमदार घर होते. त्याच्या तरुणपणी त्याने खुप कष्ट मेहुमत करून धन कमावले व त्याच पैसांने त्याने हे घर बांधले. त्यामुळे त्या घरावर त्याचे अत्यंत आकर्षण होते. एकदा शिवनाथची बायको श्यामला नवऱ्याला म्हणाली. “अहो ऐकता का? आपल्या गावातील बरेच जण काशी येथेला जाण्याची योजना आखत आहेत. आपल्याला सुद्धा त्याच्या बरोबर जाऊन तिथेच हिंडून देवादिकांचे करायला चांगली संधी आली आहे. आपण सुद्धा त्याच्या बरोबर जाऊ या का?”

शिवनाथ चिडून म्हणाला-“घर सोडून आपण यावेला गेलो तर आपल्या घराची राखण कोण करणार? काशी यात्रेहून यायला कधीत कधी सहा महिने बरी लागतील.

पतीच्या मुखातून हे शब्द बाहेर पडताच श्यामला निराश झाली व म्हणाली- “ह्या घरापाठीमागे तुमच्या आकर्षणाचे काहीतरी गुढ असावे. तुमच्या मुलांना ह्या घराची काही आवश्यकता नाही. तेच तुम्हाला म्हणत आहेत की, हे घरदार विकून तुम्ही वामन्याकडे येऊन रहा पण तुम्हाला काही अवकल आली नाही. त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे घर बिका व घराच्या काळजीपासून निश्चित रहा. त्याच बरोबर यात्रेला लागणारा पैसा कर्ज घेण्याची सुद्धा संकट वाटणार नाहीत. यात्रेनंतर परत आल्यावर आपल्याला मुलांकडे रहावा येईल.”

“बरोबर बरेच कल्प हेत! की जिवत असे पर्यंत हे घर विकण्याचा प्रयत्न करत नाही.” शिवनाथने आपल्या बायकोला बघ देत म्हटले.

कोणत्याही नातेवाईकाला घरात पाऊल ठेऊ देणार नाही." असे म्हणत त्याने डोके साजवत विचार केला व सटवयात उठून म्हणाला—"ठिक आहे! तुझ्या इच्छेप्रमाणे आपण यात्रेला जाऊ या!"

यात्रेला जाण्याचे ऐकताच श्यामलाचा आनंद सगळ्याच मानेनासा झाला.

शिवनाथ सरळ बोट वरप्रसादच्या घरी गेला. व आपण काशी यात्रेला जाणार असल्याचे सांगत म्हणाला—"बोट साहेब! तुम्ही माझे घर गहाण ठेऊन मला दोन हजार रुपये उधार द्या."

वरप्रसाद मनांतल्या मनास स्वप्न झाला परंतु बरेच दिवस कुठेच नव्हता. "बघा प्रकारे गहाण का ठेवतोस? घरच विकून टाक म्हणजे कटकटक नाही. पाहिजे तर मी गावातल्या काही प्रतिष्ठीत लोकांना बोलावून आणतो व तुझ्या घराची किंमत ठरवायला सांगतो."

शिवनाथ थोडासा निडोला जाला व म्हणाला—"मी माझे घर गहाण ठेऊन पैसे उधार मागत आहे. तुम्ही उधार पैसे दिले नाहीत तर मी दुसरा सावकार शोधतो."

"ठिक आहे, जशी तुम्ही मर्जी! परंतु एक ध्यानात ठेवा! काशी यात्रेला जाऊन परत यायला एवढे दोन हजार पुरणार नाहीत. पाहिजे तर तुझ्याकडून शंभरा

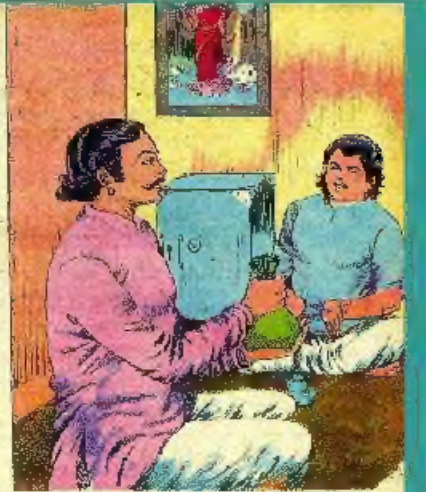
एक रुपया प्रमाणे वार्षिक व्याज घेईन तुजं घर तर पुष्कळ मोठे आहे त्या करीता मी पालं सहा हजार सुद्धा तुला उधार देऊ शकतो." वरप्रसाद म्हणाला.

शिवनाथने शेंबडी सावकाराचे म्हणजे माग्य केले व पैसे उधार घेऊन घर गहाण ठेवले.

सावकाराच्या घराकडून बाहेर पडून शिवनाथ आपल्या भाव्याच्या रंगनाथच्या घरी गेला व त्याला म्हणाला—"बरे, तू मला काही दिवसांपूर्वी म्हणाला होवास की तुझ्या शेंबडाला लागून असलेले दोत आपण खरेदी करणार होतो. ह्याकारणाने तू सावकार घरप्रसादकडे पैसे उधार मागितलेस. मग तुझे काय झाले कां?"

रंगनाथ चिंतल्या स्वराने म्हणाला—"तो कंपुतमारवाडी वरप्रसाद बघा साधेपणाने पैसे देणार होय. ती तर कोकडा दोन रुपये व्याज मागत आहे, त्यामुळे मी काळजीत पडलो आहे, की काय करू?"

हत्तीच्या! हीच गोष्ट कां आहे. तू हे पांच हजार रुपये घे. मी व तुम्ही मामी आम्ही काशी यात्रेला जाऊलो आहोत! मी परत येई पर्यंत ह्या पैशांवर मला एक रुपया शेकड्या ह्याप्रमाणे व्याज देऊन माझे पैसे परत दे." असे म्हणत त्याने ती रक्कम आपल्या भाव्याला दिली.

घरी परत येऊन शिवनाथने आपल्या बापकोला सांगितले. की, काशी यात्रेला जायची तयारी कर, परंतु श्यामलाने बापच्या नवऱ्याची शंका येऊन पहात म्हटले. काशी यात्रेला जायला तुम्ही पैसे कोणाकडून घेऊन आलांत? व ह्या घराची राखण करायला कोणाला ठेवणार आहात?

"काय ग! तुला सर्वजण गोष्टी सांगितल्या पाहिजेत कां? शिवनाथने आपल्या बायकोला वटावले.

छानंतर एका आठवड्याने ते दोघे इतर लोकांबरोबर काशीयात्रेला निघाले. बघा ग्रहिने झाल्यावर ते दोघे जण काशीयात्रेकडून परत आले. श्यामलाने

जापल्या नवऱ्याला सर्व घर हिडून दाखवत म्हणले. "अहो पाहिले का? जर कोणाला सांगितले की, हे घर सहा महिने रिकामे आहे. तर कोणी विश्वास सुद्धा करणार नाहीत इतके घर आरसासारखे लख्ख आहे व परसातील झाडे सुद्धा जगदी पूर्वपेक्षा बहरलेली आहेत.

शिवनाथ हसत म्हणाला— "हे तर सर्व सावकार वरप्रसादचे काम आहे?"

ध्यामला आश्चर्य करीत म्हणाली— "घराची जशा तऱ्हेची राखण करायला सांगण्याची सावकारावर का पाहो आली?"

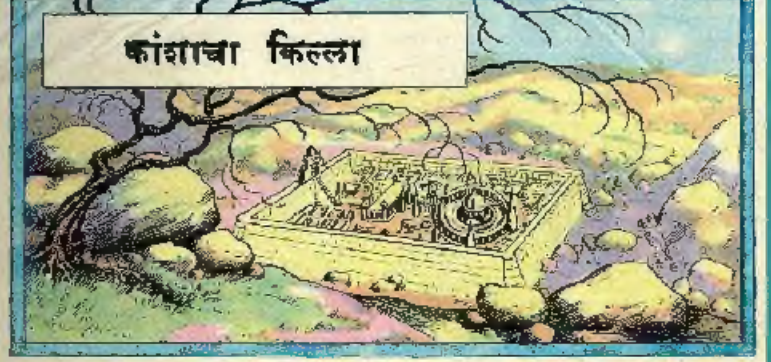
ह्या मागे एक खूप मोठे रहस्य आहे. सावकाराची आशा! तेव्हा मी हर फक्त त्याच्याकडे दोन हजार रुपयेच उधार सांगितले. परंतु त्याने आपले शर गहाण ठेवायला सांगून जबरदस्ती पांच हजार रुपये मला उधार दिले. त्याने असा दिवादा केला असेल— "एक घर आपण काशीयात्रेहून जिवंत परत येणार नाही, त्यातून जर

आलोच तर एवढी रक्कम उधार घेतलेली परत करू शकणार नाही. ही गोष्ट जाणून मी दिवादा केला. वरप्रसाद पेक्षा चांगला घर राखणदार आपल्याला कोठून मिळणार म्हणून मी त्याच्या हातात घराच्या किल्ल्या देऊन आलो."

"सावकाराकडून जे पैसे उधारीवर मिळाले त्यातील एक पैसा मुझा आपल्या यात्रेला खर्च केला नाही. मी मेहनत करून पैसे कमावले होते ते थोडे शिल्लक होते तेच प्रवास खर्चाचा वापरले. सावकाराकडून मिळालेले पांच हजार रुपये मी संधी मिळताच माझ्या भाव्याला उधारीने देऊन टाकले. उसा मी ते जाऊन व्याजसकट परत घेऊन येईन ते सावकाराला परत देऊन आपले सहाण ठेवलेले घर खोदवून घेऊन येईन."

फक्त वरानचा राखणी करीता शिवनाथने असे नाटक केले. त्याच्या बुद्धिमत्तेवर प्रसन्न होऊन ध्यामला एकदम आश्चर्य व्यक्त झाली व त्याच्याकडे पाहत राहिली.

कांशाचा किल्ला

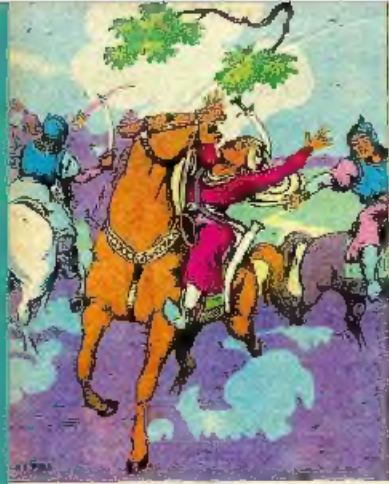
[२]

[राजा यशोधरने आपल्या दोन भूतपैकी धाकटा मुलगा गृध्रवर्धन ह्याचा राज्यभिक्षेक करण्याचा निश्चय केला. परंतु चौखुट्या सामंत सूर्यवर्मा ह्याने त्याला विरोध केला. संपेकून नावाचा सामंत गृध्रवर्धनाला जाऊन मिळाला. दोघांनी सूर्यवर्माला ठार मारण्याचा कट रचला. त्यांनी जंगलात लपून अवगतक सूर्यवर्मावर हल्ला केला. पुढे....]

सूर्यवर्माला समजले की, आपण शत्रूच्या जाळ्यात सापडलो आहोत त्या शत्रूचा पण शोध त्याला लागला— "मारा कापा! तेवढ्या अवघीत सूर्यवर्माला शत्रू सैन्याने चारीबाजूने घेरले व एकदले तेवढ्यात लावून जोरजोरात सर्फेकून सैनिकांना मागे हटवित पुढे येत होता.

सूर्यवर्माने निवार केला की, आपले मरण आता निश्चित आहे. त्याला अघातक रणाचा मुलगा चन्द्रवर्माची आठवण झाली.

तेवढ्यात दूरवरून सुवाहूने उतर एक बाले—“प्रभु! मी आपली काय सेवा करू? ताबडतोब हुकूम द्या!”

तु ताबडतोब बौरपुरला जाऊन चंद्रवर्माला बाय.... सूर्यवर्माचे शोळणे संपत नाही तोच पाठीमागून त्याच्या पाठीत नवऱ्या सैनिकांनी तलवार भोसकली.

तो कळवळत घोड्यावरून खाली कोसळला. ते पहाताच अनेक शत्रुनी त्याच्यावर वार केले.

“पहा, पहा! दुसरा एक अशा पळून जात आहे. त्याला पकडा व ठार मारा. सूर्यवर्मा मेल्याची बातमी प्रथम वीरपुत्राच्या अन्तेला समजता कामा नये.” सर्गकेतु वरवानत म्हणू लागला. तेवढ्यात वार पांच घोडेस्वार सुवाहूचा पाठलाग करीत त्याच्या पाठीपाठ येऊ लागले.

सुवाहू सूर्यवर्माच्या सैनिकार्थकी अत्यंत विश्वासपात्र होता. तो लहानपणापासून सूर्यवर्माची देखरेख करीत होता. तो नुसताच संमजक नाही तर धूर, साहसी, पराक्रमी सुद्धा होता व अतिशय प्रसंगा-वधानी होता.

सुवाहूला समजले की, आपल्या राजाची रक्षा करता येणे संभव नाही म्हणून तो निरोप सांगायला चंद्रवर्माकडे सावरतोच निघून जाऊ लागला. परंतु तेवढ्यात

त्याला सूर्यवर्माचे शोळणे ऐकू आले. त्याने ताबडतोब बापला घोडा वेगाने अजून सैन्यातून बोहर काढून पहाडाच्या दिशेने भरघाव पिटविला.

घोडा भरघाव पळत होता. सुवाहूला जर विरपुरला जायचे तर पूर्वे पहाडा-भोवती फेरी मारून जाणे शक्य होते. पहाडातील रस्ता नवकर अरुंद होता दोन घोडेच जमतेम वाळू येऊ शकत होते.

सुवाहूने आपला घोडा पहाडावर दाखला व वळून पाठीमागे पाहिले. तेव्हा शत्रू संन्माने पोस्तेवार पण त्याचा पाठलाग करीत पाठीमागे पहाडावर चढण्याचा प्रयत्न करीत होते.

आता सुवाहू व शत्रू संनिकांत फक्त एक फुटाचेच अंतर काय ते उरले. सुवाहूला वाट लागले त्याच्या हातून जर सुटका मिळवायची असेल तर हे अंतर थोडे वाढवायला पाहिजे नाहीतर शत्रू सैन्याचे वाण अंगावर येऊन पडू लागतील.

तेवढ्यात सुवाहूच्या अगदी जवळ शत्रूने सोडलेला बाण आला व चौडण्यात त्याच्या सांताअवळून निघून पहाडातील दरी तर दुडव्या बाजूला उंच पहाड व दोन्ही बाजूने अरुंद रस्ता, जर का अशा स्थिति घोड्याचा वाव निसरला तर त्याचे तुकडे तुकडे होऊन खाली दरीत पडला.

सुवाहूने आपल्या घोड्याला सावध करीत लघाम धट्ट घेरला व तो वेगाने

घाबू लागला. पाठीमागे शत्रू बाणाचा आवाज व बाणांचा हलकटलोड ऐकू येऊ लागला. घोड्यावेळाने त्याने परत पाठीमागे वळून पाहिले. तेव्हा तर सैनिकांचे व त्यांच्यातले अंतर अजूनही कमी झाले होते.

त्या सदकाळ पहाडातील अरुंद रस्त्याने सुवाहू आपल्या घोड्याला नबरवस्तीने चामटीत होता. एकीकडे नवकर खोळ दरी तर दुडव्या बाजूला उंच पहाड व दोन्ही बाजूने अरुंद रस्ता, जर का अशा स्थिति घोड्याचा वाव निसरला तर त्याचे तुकडे तुकडे होऊन खाली पडतील अशा विचारानेच त्याला घाम

व तो विचार करू लागला. त्याच्या मुरवूनतर सर्पकेतु नवनीच आपले सर्व राज्य हस्तगत करेल. त्याकरीता त्या पूर्वीच कौपीतरी जाऊन आपल्या मुलाला सावध रहायला सांगितले तर चांगले होईल.

हा विचार येताच सूर्यवर्मा जोरजोरात ओरडू लागला—“सुवाहू! सुवाहू!” असे म्हणत समोरच्या बाणखी एका शत्रूचे त्याने डोकें तलवारीने उडविले. व घोड्याच्या छातीवर वार केला. तेवढीच संधी पाहून त्याने घोड्याला लगाम खेचला व पाठीमागे वळवून घोडा भरघाव सोडला.

फुटका व हो हळू हळू घोडा हांकू लागला.

घोड्यावेळातच संध्याकाळचे अंधारून आले. आकाशात चंद्र उगवला त्या प्रकाशात खडकाळ रस्ता दिसू लागला. अचानक शत्रू सैनिक व घोड्याचा टांपाचा आवाज अगदी जवळ ऐकू येऊ लागला. आता दरीत लपून बसण्याशिवाय गत्यंतर नाही असे समजून तो घोड्यावरून खाली उतरणार तोच एक बाण भूंसुं करीत त्याच्या अगदी जवळ आला व घोड्याच्या छातीत रतला घोडा विव्हळत खाली पडला. त्याच बरोबर मुवाहू पण खाली कोसळला. घोड्याच्या रिकीवीत मुवाहूचे पाय गडकून बसले त्यामुळे तो दरीत न

पडला तेव्हाच लवकरात अवकून पडला त्याचे पाच सहावेळा पाय बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला. शेवटी त्याच्या हाताला एका झाडाचा बुंध लागला. त्याला पकडून त्याने पाय खेचून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला शेवटी एक हिसका मारताच त्याचा पाय रिकीवीतून बाहेर आला.

घोड्याचा आर्तनाद व दरी जवळच्या खडकाळा लागून घोडा खाली उकटून पडण्याने दरीत कोसळता कोसळता त्याचे तुकडे तुकडे झाले.

दरीच्या पलीकडून हास्य ध्वनी व हाट्याचा कडकडाट एकसाथ ऐकू आला. सैनिकांचा आनंद घोष ऐकू येऊ लागला. तेव्हा मुवाहूला समजले की, बापू आपण

मरण पावली असे समजून आतदीत झाला आहे. त्याचा वाटले की घोड्याबरोबर मुवाहूच्या मुद्या दरीत पडून ठिकच्या ठिकच्या उडाल्या असतील.

मुवाहू झाडांच्या फांदीवर वृषभूप बसून राहिला. तो प्रदेश मुद्धा भयान वाटत होता. परंतु बांदणी रात्र असल्यामुळे जरा देखील फांद्याचा आवाज आला तर जावूला आपण दिसू दतका प्रकाश होता. त्यामुळे बावुला जेर कळले तर एक बाण मुद्धा आपला प्राण जामळा पुरेता आहे. असे वाटून तो काही वेळ निश्चल बसून राहिला.

जसा विचार करीत फांद्याच्या मधून मुवाहू शत्रू सैन्याला देहळू लागला. ते

सैनिक जेथून घोडी पडला तेथे आले व घोड्यावरून उतछन त्यांनी दरीत वाकून पाहिले. व नंतर परत बापापत्या घोड्याजवळ येऊन सलामसलत केली. मुवाहूला एक विचार येऊन मिती वाटू लागली. की बावुने आपल्याला पाहिले तर नाही. तेवढ्यात त्याचा हास्यध्वनी ऐकू आला. त्यानंतर बावू सैन्याने घोड्यांना पाठीमागे बळविले व त्यांना भासवून होऊन ते त्यांना पळवू लागले.

मुवाहूने निश्चित मनाने पोट भरून खास घेतला त्याचा पाय अडकल्यामुळे लूप दुस्त होता तरी पण त्या परिस्थितीत ते दुसरे त्याला जास्त जाणवले नाही. त्याला एकाच बोलीचा आनंद वाटत

लागल्या. व भोतीने त्याच्या बगावर सरसरून-कांटा आला.

त्या इरकळ्या ऐकून सुवाहू निदरळ उक्ता राहिला. त्याला आठवले की ह्या पहाडसु फक्त नाभक नाहीत तर अस्वल्क व मोठमोठी अन्नपर बुद्धा आहेत. त्यांना सामोरे जाण्याकरीता आपल्याला कौणत्या-तरी हत्याराचा जरूरी आहे. परंतु त्याची तलवार व ढाल घोड्यावरून घाली पडताना कुठेतरी निसटून पडली होती. सुवाहूने आकली दृष्टी इकडे तिकडे वळविली. नंतर अचानकच एका झाडभून एक वणकट लंवि काली लाडून काढली व त्याचा आधार घेत ती पहाडातून सरपटत सरपटत पहाडाच्या रया अरुंद रस्त्यावर आला.

तेथून विरपुरला बाणास रस्ता सुवाहूला चांगला परिक्काचा होता. त्यामुळे तो अंधुक प्रकाशात मोठ्या निर्धाराने चालत पहाडातील खाटे कळीकळत्या एका गावाच्या जवळ येऊन पोहोचला.

गांव तेथून थोडाच दूर होता. परंतु सुवाहूने लांबून पाहिले की इथेच लोक मशाळी हातात घेऊन एकत्रित वसून काहीतरी चर्चा करीत आहेत. खबरदाशी रात्रीच्या वेळी ह्या रावकरी लोकांना गावाच्या बाहेर येऊन राण्या करणाऱ्यांसारखे

काय काम आहे? अशी त्याच्या मनात लंका येऊ लागली. ते कोणी दरोडेखोर नाहीतर खोर असतील. असे समजून जो कानोसा येऊन ऐकू लागला. तेवढ्यात कोठ्याच्या टोंपाचे लावाज ऐकू येऊ लागले. अतिशय वेगाने घोड्यांना दामटवत ते लोक त्या मशाळी घेऊन उभे असलेल्या लोकांच्या जवळ येऊन पोहोचले व त्यांना म्हणाले तुम्ही अजून पर्यंत इथेच थांबलात का? हो हो चला, लवकर करा! असे सांगत ते लोक पुढे निघून गेले.

ते वाहून ह्या पोष्टीचे सुवाहूला आश्चर्यच वाटले परंतु त्याच्या मनात एक शका उत्पन्न झाली. ते सर्व मशाळी धरणाऱे डाकू लुटारे असू शकणार नाहीत. त्या घोडेस्वाराच्या पोशाखा वरून तसे स्पष्ट दिसत होते. ते लोक विरपुरचे सैनिक आहेत का? सर्वेकनूचे सैनिक आहेत? ह्याचा उलगडा लांबून लागत नव्हता. मनाची संकल्प उभे असलेल्या त्या लोकांचा कोणता प्रवेशात जायचे होते. हे जवळ गेले तरच समजणार होते.

अशा विचार करित सुवाहूने मनाने निर्णय घेतला की, ह्या प्रश्नाचे उत्तर काढावयाचे असेल तर त्या मशाळी घेऊन येऊन त्या लोकांच्या पाठोपाठ त्याच्या

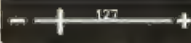
प्रवेशातच जावयास पाहिजे आणि जर का ते विरपुरचे लोक असतील तर त्यांच्या कडून एक थोडा घेऊन तानतोच विरपुरला जात येईल आणि जर का शत्रूचे लोक असतील तर... त्याने ह्या विचार घेताच, आपल्या कपड्यांकडे निरखून पाहिले. तेथून त्याच्या मनाला थोडा धीर आला. ह्या फाटव्या तुटव्या झालेल्या कपड्यांकडे पाहून आपण अमुक व्यक्ति आहेत म्हणून कोणी मुद्दा ओळखणार नाहीत. हिच एक चांगली युक्ति आहे असे समजून तो त्या मशाळी घेतल्या लोकांच्या जवळ जवळ पोहोचला.

होता की, ती दुष्मनाच्या हातून बचावला. आता सूर्योदयाच्या आत विरपुरला जाऊन चंद्रवर्माला ह्या दुष्टाचे निरोप देता येईल व सर्वेकनूचा वडला कसा व्यापचा ह्याचा पण विचार करता येईल.

थोड्या वेळाने शत्रू सैन्य विसराते झाले. ते वाहून सुवाहू लाडच्या फांदीवरून खाली उतरला त्याचे कपडे फाटून त्याच्या चिन्हा लोवंत होत्या. शरीरावर दगड काटे कुटे लागून खरबटल होते व त्यातून रक्त वहात होते. त्याने थोड मृष्टी घेऊन कसली तरी पान गोळा केली व त्याचा रस काढून असपावर लप लावला. त्याच वेळेला पहाडातून बाणाच्या इरकळ्या ऐकू येऊ

Fullscreen

/ 68

मुवाहू सगदी जवळ होहोचला तेव्हा सर्वांनी त्याच्याकडे कुतुहलाने पहात त्यातील एक मशाल बाल्या लोंकपेकी एकजण म्हणाला—“ओहो पहा, कोणी एक चिकारी येत आहे. अरे चिकार्या! आता ह्या पुढे तुला दिक मागण्याची नकर पडणार नाही. आमच्या बरोबर चल, पहाट होण्या आघो आमही बिरपुर नाव कुठायचास जाणार आहोत. तू पण आमच्या बरोबर चल. तुला वहा वारा पिढ्या पुरेस इतके धन दौलत मिळाले! काय चकतोस ना?” तुझे भाग्य चांगले आहे.

ह्या मोठ्ठी ऐकून मुवाहू आवचर्ये बकित झाला व स्वतःला सांचळत म्हणाला. “हो, रे बाबा आपल्या सर्वांच्या बरोबर मी सुखा येतो. मला पगाराची जकरत नाही. मला पोटभरून खावला मिळाले की, झाले.” तो कोणाच्या न कळेल अशा गूळगुळीत रंगाने त्याला म्हणू लागला.

तो सामूख सुवाहूला काही म्हणणार तेवढ्यात काही घोडस्वार बेगाने रहा

बाजूला आले व जोरजोरात जोरठ लावले—“बहाराज, सर्पकेतुचा जव जसो! सर्पकेतुचा जव जसो! नंतर मोडायेल धांवत ते शंका येत म्हणाले तुमच्या मने जर कोणी बिरपुरचे रहाणारे असले तर आताच शोधून पहा नंतर पत्ताताप करून काही फायदा होणार नाही.” जसे म्हणून ते सर्वांवर नजर फिरवून पाहू लागले.

त्या गर्दीतून एक व्यक्तित्व मुवाहूला इशारा करीत म्हणाली—“इथले सर्व लोक एकमेकांना चांगले ओळखतो. ह्या एक माणूस नव्हित आहे. विसावल्या कोणीतरी चिकारी वाटतो आहे. आता आताच दृष्टी आलेला आहे. स्वाळा जाम्ही सर्वजण आताच पहातो आहोत.

तेव्हा सर्व घोडस्वार एकमेकांकडे पहात जोरजोरात जोरठत म्हणू लागले “अरे बाबा! जसे म्हणत मुवाहूच्या मांडूला स्वामी आपापल्या घोड्यांना पळविले. (चमत्कारः)

उद्बोधन

विश्वाविरयाने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साक्षात्कार घेता, प्रेम पाहतावर कातून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे यौन होऊन स्मशानान्तर विषाचे चावू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! काही लोकांना काही कामांत यश येत नाही. मला जशी शंका आहे ती, आपल्या उपभ्रमिके करीता व उत्पत्ति करीता जे लोक कष्ट करीत आहेत. हे खऱ्या उपभ्रमिके करीता नाहीत वण काही राजे वांकड्या बुद्धीचे असतात. त्यांच्या मनात त्या क्षणी जो विचार येतो त्याच्याच ते अत्यंत कठिन पद्धत मानतात. परंतु ती शोष्य बनतेकरीता संकटाची काते. तुम्ही सुखा तथा राजांपेकीच एक माहाय बा! ह्याचे उदाहरण म्हणून मी तुम्हाला उग्रशील नावाच्या एका बरोडेबोराची मोठ्ठी सांगतो वक्ष देऊन

आहे हे माहित होते. परंतु त्याचे तोड कोणी अद्याप पाहिले नव्हते.

उग्रशीलनी नामनी हिला त्याने छटाडूट व दरोडे घातलेले अजिबात आवडत नव्हते. तिने कित्येकदा आपल्या नवऱ्याचा समजावून सांगून पाहिले की; हा सर्व वंदा सोडून देऊन आपण सामान्य माणसांसारखे जिवन घालू या. परंतु त्यावर उग्रशील हसत म्हणे—“आता हे आयुष्य हाकू म्हणूनच जगावयास पाहिजे सामान्य तऱ्हेने जगणे ह्याजन्मी शक्य नाही.”

उग्रशीलच्या लग्नाला पंचवीस वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर त्याने एक मुलगा झाला.

एक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. मणीकणिका नावाच्या देशावर सत्येंद्र नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्या देशाच्या जंगलातील पहाडावर उग्रशील नावाचा एक लुटारू राहत होता. युद्धांमधून तो आपल्या साथीदारांबरोबर गुप्तरूपाने रहात असे. तो फक्त वाटसंकेतच हल्ला करत नसे तर राज्यातील गांवांमध्ये जाऊन हल्ला करून लोकांच्या वस्तु लुटून आणून पहाडीतील युद्धांमध्ये ठेवीत असे. तो हल्ला करण्याच्या वेळेस तोंडावर चुरला पाळून जाई. त्यामुळे सर्वांना उग्रशील त्याच्या टोळीचा नेता

मुलाच्या जन्मापासून त्याच्या मनात प्रेम व वात्सल्य निर्माण झाले. तो मुलाच्या प्राणापेक्षा जास्त जपत होता. तो केव्हा केव्हा लुट करायला जाई, तेव्हा त्याला परत यायला चार पक्ष दिवस लागत. तेव्हा तो उदासिन दिसत असे. त्याच्या चेहऱ्यावर पहिल्यासारखी क्रूरता व आवेश दिसत असे. तो ज्या घरात जाऊन दरोडा घाली त्या घरात जर एखादे लहान मुल विसले तर त्याला तो मांडीवर घेई व त्याचे चुंबन घेऊन प्रेम करीत असे. हे त्याचे बालपण त्याच्या साथीदारांना अजिबात आवडत नसे.

त्याचे साथीदार उग्रशीलला केव्हा केव्हा सज्जवाऊन सांगत—“असे नर आपण

लाडप्यार करत बसलो, तर केव्हातरी राज्याच्या शिपायांच्या हाती पकडले जाऊ. काय हो! तुमच्याच घरी मुल आहेत आमच्या घरी नाहीत का? चोर लुटारूंच्यात ही प्रवृत्ती अत्यंत घातक होऊ शकते.

ते एका भवा एका गावात पोहोचले की; पुर्वी त्यांनी तेथे दरोडा घातला नव्हता.

एका दिवशी उग्रशील एका आवाऱ्या घातलीत निघातो येत असतांना त्याच्या जोडा लागला व त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्यांनी पाहिले राज्याचे शिपायी पाठलाग करीत येत आहेत व आपण जोरात घोड्यावरून पळत आहोत. तेवढ्यात घोड्याचा पाय एका झाडाच्या काठीत अडकून आपण खाली पडला. पुन्हा उठून

दुष्ट वंशाने पळू लागलो. परंतु तेवढ्यात शिपायाने तेथे वरून आपल्यावर भाला फेकला. तो पाठीत जाऊन घुसला. अति वेदनेने आपण मूर्च्छा येऊन खाली कोसळलो. त्याच क्षणी त्याची बायकी व तीन महिन्यांचा त्याचा मुलगा पहाडीच्या कड्यावरून खाली दरोत कोसळत असलेले आपल्याला दिसले.

उग्रशील ते दृश्य पाहून किंवाळत घडपडत उठून बसला. त्याने सर्वांग भरभर कांपू लागले त्याला वाटले की; आपण जे स्वप्न पाहिले ते नक्कीच भविष्यात खरे ठरेल जोरी करणारा केव्हाना केव्हा तरी पकडला जातोच मग आपल्या बांधकीचे व मुलाचे काय?

उग्रशीलने विचार केला. नंतर थोड्या दूरवर झोपलेल्या आपल्या साथीदारांना स्वाने उठविले व म्हटले-“बळा, आपण ध्येयानुसार आपल्या घरी जाऊ.”

उग्रशीलच्या तोंडून बाहेर पडलेली गोष्ट ऐकून त्याचे साथीदार आश्चर्यावशित झाले व त्यांना म्हणाले-“हे काय आश्चर्य! आजपर्यंत कुठेही कुठालूद केल्याशिवाय आपण घरी परत गेली आहोत की?”

उग्रशीलचा चेहरा जलबुंद झाला. त्याने स्वातंत्र्य लढाई बाहेर काढून दाखवित म्हटले-“मी तुमचा नायक आहे. हा माझा तुम्हाला आदेश आहे.”

त्यानंतर वनिच्छेनेच सर्व साथीदार उग्रशीलच्या बरोबर आपापल्या घरी परत आले. ते पाहून उग्रशीलचा नायका-मुलांना आश्चर्य वाटले.

नंतर उग्रशीलने सर्वजणांना एकत्र बोलावून म्हटले-“आपण सर्वजण मानव होऊन सुद्धा एखाद्या क्रूर स्वाभिमानीच्या आयुष्य घालवत आहोत. आपल्या मुला-बाळांना सुद्धा अशा प्रकारे आयुष्य घालवावे लागू नये. त्यामुळे सकाळ उभाडताच आपण आपल्या राजधानीला जाऊन राजाच्या विषायांकडे आपण स्वतःला संपुर्ण करू या. आपल्या आपल्या कुलांची शिक्का मिळाली तरी हरकत नाही. परंतु आपल्या कुटुंबाला व मुलाबाळांना चांगल्या तऱ्हेने आयुष्य घालवता येऊ दे.”

हे ऐकताच बऱ्याच जणांनी विरोध दर्शवत उग्रशीलला म्हटले-“आजपर्यंत आम्ही लोकांनी जे भयंकर अपराध केले आहेत ते पाहूनच राजा आम्हाला भयंकर शिक्षा करेल. त्यामुळे हे जंगल सोडून आम्ही कोठेही जाणार नाही.”

“तर तुम्हां लोकांनी बघी इच्छा आहे तसे करा! मी यला स्वतःला राजाच्या विषायांच्या सान्मानात घेईन. तुम्ही पाई-गडगड न करता विचारपूर्वक काय तो निर्णय घ्या. व उद्या सकाळी मला सांगा.

उग्रशीलने आपल्या सर्व साथीदारांना योग्य सल्ला दिला.

आपल्या पतीमध्ये झालेले परिवर्तन पाहून उग्रशीलच्या बायकोला अत्यंत आनंद झाला.

उग्रशीलच्या तटला व जुनागला त्याला सर्वांनी विरोधच दर्शविला. त्यामुळे त्याला अत्यंत राग आला. तो रात्रभर शांततेने सोपू शकला नाही. रात्रीच्या तिसऱ्या प्रहरी तो उठून बाहेर पडला. बाहेर अत्यंत थंडी होती. तो एका झाडाखाली अंवारण जाऊन उभा राहिला. थोड्या दूरवर एका झाडाखाली त्यानेच दोन जंगुभायी आपापसात बोलावली करीत असलेले त्याला दिसले ते काय बोलतात हे ऐकण्या करीता तो कांन लावून ऐकू लागला.

त्यातील एकजण म्हणत होता-“एक मुलगा झाल्याबरोबर उग्रशीलच्या स्वभावात मलतेच परिवर्तन झाले. त्याने स्वतःला राजाच्या हाती सोपविले तर ते त्याचा मानातऱ्हेने छळ करून त्याच्याकडून आपला मागमुस काढून घेतो. त्यामुळे शोषित उद्योग जागीच सकाळ लहान्याच्या आत स्वाभ्या सर्व कुटुंबाला मारून टाकले पाहिजे.”

“मी तुम्हे म्हणणे मान्य करतो. आपला

सांगून त्यांची मदत घेतली पाहिजे” वुसरा म्हणाला.

हे ऐकताच उग्रशीलला तेच रहाणे धोखाचे वाटले. त्याक्षणीच जाऊन त्याने बायको मुलाला उठविले व धोड्यावर बसून तो राजधानीकडे निघाला.

दोन दिवसांनी तो राजधानीला पोहोचला. त्याने एका ठिकाणी धोड्याला सोडून दिले. व बायको यला बरोबर नेऊन पायीच राजधानीत निघाला. किरवेक पर्व जंगलात आयुष्य घालविल्यामुळे उग्रशीलच्या बायकोला तेथील गर्दीत चालणे मुश्किल होऊ

त्या दिवशी रात्री ते एका वर्मशाळेत उतरले. वर्मरात्री उग्रशील आपल्या बायकोला म्हणाला-“मी सकाळ उजाडताच राजमाटव्या हाती स्वता ला सुपुर्द करती.”

हे एकदाच उग्रशीलची बायको धावून गेली व म्हणाली ‘आम्हांला ह्या लोकांच्यात मोडून तुम्ही जर बुरूंगात गेलात, तर आम्हाचे काय हाल होतोच? पाहिजे तर आम्हांला दोघांना विष पावून आरून टाका व मग जा.’

आत्ताच उग्रशीलच्या समोर मभीर प्रश्न तसा राहिला. त्याने जे धन आपल्या-बरोबर आणले होते त्याने कोणताही घदा काढून आरामात जिवन घालवण

शक्य होते. परंतु तो तर डाकू उग्रशील होता. शेंबटी ही गोष्ट किती दिवस गुप्त राहू शकेल, संतर जर हे राजाला समजले तर राजा भयंकर मिला करेल. जर भावाच राजा समोर उभे राहिल तर त्यातल्या त्यात कमी शिक्षा होईल.

उग्रशील असा विचार करून आपल्या बायको मुलाला गाढ झोपेत असतानाच सोडून निघाला. तो एक कुशल झकूच त्यामुळे त्यांनी राजाच्या शिपायाच्या डोळ्यात पूळ फेकून राजाच्या महालात प्रवेश केला. तो राजाच्या पलंगाकडील जात नाही, तोच त्याचा पाय एका खाडीला लागला व त्याच्या आवाजाने शिपायी खोर! खोर! म्हणत राजाच्या महालात घुसले व त्यांनी उग्रशीलला पकडले.

राजा सुद्धा त्या आवाजाने जाग झाला. उग्रशील खोरखोरात खोरडू जागला की; तो खोरी करण्याकरीता महालात बालेला नाही.

राजा सत्यवान आपल्या शिपायांना हुकूम सोडला-“तुम्ही सर्वजण त्याची तपाशी करा. व जाणी त्याच्या जवळ काय काय हत्यारे असतील.”

पहारेकऱ्यांनी त्याची तलाशी घेतली परंतु त्याच्याकडे कोणतेही हत्यार सापडले नाही.

“त्याला दखल सोडून तुम्ही सर्वजण जा’ राजाने हुकूम सोडला. पहारेकरी निघून गेल्यानंतर उग्रशीलला राजाने विचारले-“तू खोरी करायला आला नाहीस तर मग कशाला आलास?”

उग्रशीलने राजाला मतमस्तक प्रणाम करून म्हणाला-“महाराज, मी जे अपराध केले आहेत. त्याची शिक्षा मध्याकरीता घाली आहे. मी शिपायांच्या हाती बंदिस्त झालो असतो तर सर्व जणतेला हे समजले असते व असा स्थितीत नाशी बायको व मुलांना त्याचा त्रास सहन करीत दिवस काढावे लागले असते.” त्यांनी आपला सारा वृत्तांत राजाला सांगितला.

राजाने त्याची सर्वे कहाणी ऐकली व संतुष्ट होत मान हलविली. नंतर शेजारच्या लोकांत जाऊन त्यांनी एक वेळी आणली व उग्रशीलला म्हटले-“उग्रशील ह्या थैलीत अन्न सोन्याची नाणी आहेत. पुढच्या वर्षी बरोबर ह्याच दिवशी तू मला दोनघे सोन्याची नाणी आणून आवयाचीस परंतु उघात ठेव ती तुम्हा स्वताच्या कप्ड्या कनारीची असली राहिलेत” असे म्हणत त्याने त्याच्या हातात ती थैली दिली.

ह्यानंतर राजाने टाळी वाजवून आपल्या पहारेकऱ्यांना बोलावले व म्हटले-“तुम्ही

ह्याचा आदर ठेऊन ह्याला नेऊन राज-मार्गावर सोडून द्या.”

पहारेकऱ्यांनी राजाच्या सांगण्या-प्रमाणे केले.

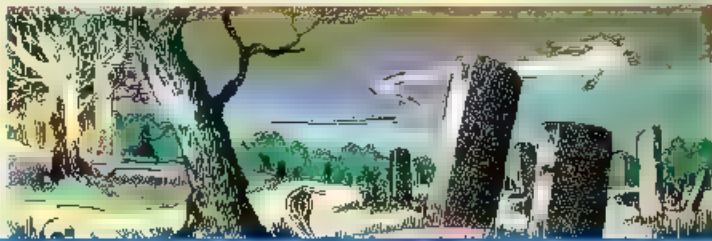
येथवर मोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-“राजा जेव्हा डाकू उग्रशीलने स्वताला राजाच्या ताब्यात दिले तेव्हा राजाने त्याला बंद न करता वर शंभर सोन्याची नाणी देऊन सोडून दिले. हि तर राजाची धाकडी बुद्धी म्हटली पाहिजे ना? ह्या गोष्टीची काय खात्री की ती अविष्यता परत खोरी व छुटमार करणार नाही राजाकडे तर अनेक पहारेकरी व शिपायी आहेत त्यामुळे त्याला तर डाकू पावून घेऊन

नाही परंतु सर्वसाधारण माणसाचे काय होणार? उग्रशीलमध्ये परिवर्तन झाले असले, परंतु बंगलगत रहाणाऱ्या त्याच्या बाकीच्या लोकांची काय खात्री? हा सर्व गोष्टीचा विचार केला तर राजाने मनात आला तसाच निर्णय घेतला की? ह्याचे गुप्ति मांडीत असून वृ सांगितले नाहीत तर तुला मांडीतच माहे की तुम्हा डोक्याची खंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळ जाणतील."

विक्रमादित्य म्हणाला - "राजा सत्येन्द्रने साधू उपशीलला दण्ड न देता मुक्त करून स्वताचा मोठेपणाच दाखवून दिला. जर तर शिला देश ह्याचा एकच उद्देश असतो की, अपराध्याला त्याची शुक समजून देणे. व त्याचा मनात त्या गोष्टीचा बदल घडवून आणणे. परंतु त्याच्या शाररिक दृष्टीने छळ करणे हा नाही उग्रशीलने आपल्या सावीदारांचे म्हणणे न एकता आणण केलेल्या बरराधाची शिक्षा भोगण्या करिता राजधानीला येऊन राजाच्या हाती स्वताला सोपविले

ह्यावरून ह्या गोष्टीचा तल्लगडा होतो की भविष्यात हा केव्हाही सोरी करणार नाही, व लुटमार करणार नाही. त्याने राजाचा सांगितलेल्या सर्व गोष्टी ऐकून त्याने अंदाज लावला की, उग्रशीलचे इतर साथीदार कुठे आहेत व कुठे रहातात. त्या लोकांना कसेही कळले की, राजाने त्याच्या नेत्याला दण्ड न करता क्षमा करून सोडून दिले आहे. त्यामुळे राजा हा धर्मात्मा आहे. समजून ते राजाच्या सभार येऊन उग्रशील सारखे दामा मागतील आणि ससे जर झाले नाही तर राजाचे शिपायी त्यांना पकडून बाणतील ह्या सर्व कारणांमुळे आपल्याला समजून येते की राजा वांकड्या बुद्धीचा नाही, व विचारपूर्वक निर्णय घेणारा आहे. त्याहून ताकिक बुद्धी ठेवणारा व कियेकशोल आहे."

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन प्रग होताच वेगळे प्रतासह नाहोसा झाला आणि पुन्हा शाळावळ वाऊन लोवकळ लागला. (कल्पित)

अंधविठ्वास

वल्लभपुर गावात रंगराव व सुजाता नावाचे दाम्पत्य रहात होते. एकदा त्यांचा पाच वर्षाचा मुलगा अंधारी पडला. त्याच्या बावात चांगला वेद्य कोणी नव्हता. त्यामुळे ते शंभारच्या गावातील एका प्रसिद्ध वेद्याकडे गेले. तेथे त्याने मुलाला तपासले व एका आठवड्याचे औषध दिले.

एक आठवडा उलटला परंतु मुलगा बरे झाला नाही. सुजाताला फार काळजी वाटू लागली. बैयान दिलेलेधा औषधानरना तिचा विस्वास उडाला. त्याच्याच गावात श्यामनाथ नावाचा एका वेशीचा उपासक रहात होता. तो प्रत्येक करून आजारी लोकांना गंधे ताईत करी देत असे. त्याच्यावर सुजाताचा विश्वास होतो. ती बर शुकवारी देवीची उपासना करून ताईत देत असे. त्या दिवशी श्यामनाथच्या घरी लप गर्दी होई. दूरदूरहून लोक त्याच्या

कडे येत असत. सुजाताने नवऱ्याला मांगितले की, त्याने श्यामनाथकडे जाऊन मुलाकरीता ताईत घेऊन यावा.

"हे तर मोठे वजानी लोकांचे काम आहे. मी त्याच्याकड जाणाऱ्या नव्याच जणांशी बोललो आहे. ते तर एकजात अंधविठ्वासावर जगतात. ज्या रोगाला औषध बरे करू शकत नाही, त्या रोगाला ताईत काय बरो करणारा? मी घेत बैसाकडे जाईन व त्याची स्थिती सांगून जीवध घेऊन येईन. मू चावरू लफोस' रंगरावने आपल्या बायकोला समजावत म्हटले.

रंगराव जेव्हा वेद्याच्या घरी पोहोचला, तेव्हा वेद्य घरी नव्हता. घरातल्या लोकां कडून त्याला संमबल की, वेद्याची बायको नव्याच दिवसापासून श्रावारी आहे. परंतु तिच्यावर औषधाचा काही परीणाम होत

नाही. त्यामुळे बॅच श्यामनाथकडून ताईत बाणवयास गेला आहे.

हि गोष्ट एकदा रंगरावला आदर्यांना धक्काच बसला तो लग्न आपल्या गावी परतला व पाहता तो काय श्यामनाथच्या घरी तुझ बर्दी त्या गर्दीत त्याला बॅचबुवा मुद्धा विसले. रंगरावने जवळ जाऊन बॅचांना मुळाबद्दल सांगितले.

बॅचाने आपल्या हातांनीक पिशवीतून काही बीषवे बाहेर काढून रंगरावच्या हातात दिली. व एक जाडवडाभर बीषवे घेऊन नंतर काय उपयोग झाला किंवा नाही हे कळविण्यास सांगितले.

रंगरावने औषध हातात घेऊन बॅचांना विचारले—“काय हो ! आपण तर बॅचक-नास्त्रातलं गाढ पंडीत तरी मुद्धा कुम्ही ताईत आणायला आलात ?”

रंगरावच्या बोळण्याने बॅचाला हसू आले तो म्हणाला—“ह्या गंडे दोऱ्यावर मी विषदास ठेवू कां नको ठेवू हि गोष्ट केवळी. परंतु खरी गोष्ट अशी आहे की, फिरेक

दिवसांपासून माझ्या बायकोवर औषधांचा इलाज करीत आहे परंतु तिचा बाजार काही बराच होत नाही. तेव्हापासूनच माझ्या बायकोचा ह्या ताईतवर इतका विश्वास बसू लागला. तिच्या बॅचक नास्त्राचे ज्ञान तर नाही परंतु औषधांचे गुण यांमळे माहीत आहेत. माणसाचा नेद्याच्या औषधावर विश्वास असावला ह्या मी समजले की, माझ्या औषधांवरचा माझ्या बायकोचा विश्वास सडाला आहे.”

जव्हां रंगराव घोजारगाकी बॅचाच्या घरी गेला होता, तेव्हां नकळत त्याच्या बायकोने श्यामनाथकडून ताईत आणून गुपचुप मुलाच्या कमरेला बांधून ठेवला होता.

एका जाडवडाचाने बीषवांमुळे त्याचा मुलगा खडखडीत बरा झाला. त्यावर रंगरावने विचार केला की, बॅचाने दुसऱ्या क्षेपे दिलेल्या औषधाचा खंगला उपयोग झाला परंतु मुजाताची खात्री झाली की, आपण बांधलेल्या साईताच्याच महिम्माने आपला मुलगा बरा झाला.

दानाचा महिमा

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असता बापिसत्वांनी त्याच्या कारकुनाच्या रूपान अवतार ग्रहण केला ते ऐशो करोड सुवर्ण नाण्यांचे बालक होते परंतु त्याच्या पनातून संसारा विषयी वैराग्य उत्पन्न झाले त्यामुळे त्यांनी राजाला सांगितले की, ह्या सर्व संपत्तीचा तुम्ही स्विकार करावा.

“माझ्याकडे घेनाही काही कमतरता नाही त्यामुळे तुम्ही तुमचे धन इतर कोणत्याही प्रकारे कारण्याला लावा.”—राजा म्हणाला. त्यानंतर कारकुनात राजाच्या समवेत काशी नगरात सहा धर्मशाळा उघडल्या ज्यात शरीर्बांना फुकट रहाण खाणे मिळे त्याच नरीनर ज्ञाना यज्ञही मिळत असे.

ह्या धर्मशाळा अनेक वर्षे चालवल्यामुळे त्यांचे फळ म्हणूनच की, काय मरणानंतर त्या कारकुनाला स्वर्गात इंद्राचे स्थान

प्राप्त जाले. त्याच्या मुलाने मुद्धा नडोलाच्याच पाऊलावर पाऊळ ठेवून कार्य केल्यामुळे त्याला इंद्राचे स्थान प्राप्त झाले. चंद्राच्या मुलाने सुवर्ण स्थान मिळविले. सूर्याच्या मुलगा मातली व मातलीचा मुलगा पंचशिखांनी रूपान जन्मले. अशा तऱ्हेने सर्वांनी देवत्व प्राप्त केले.

परंतु पंचशिखांच्या मुलापर्यंत पाहोवता पोहोचता त्याच्या बंशाचे आचरण व क्रम नाहीसे झाले. कारण पंचशिखांचा मुलगा ऐंशी करोडो सोन्यांच्या नाण्यांचा अधिपती असून मुद्धा नंतर एकदा दुःखी कंजूस होता त्याने सर्व धर्मशाळा बंद करून टाकल्या. अन्नछत्रे जेव पाडली कोक इमारती जाळून टाकल्या. त्याला वाट की, आपले सर्व पुर्वज मूर्ख होते त्यामुळे त्यांनी दानधर्म करून सर्व पैसा व्यर्थ खर्चला.

अन्तर्गत बंद झाल्याबरोबर गावातील सर्व गरीब लोक कंजुसमारवाड्याच्या घरा समोर गोळा झाले व हात जोडत विनंती करू लागले—“सरकार, दान देण्याच्या कृपात अडथळा आणू नका अन्तर्गत बंद करू नका” परंतु त्याच्या विनविल्याला त्याने दाद दिली नाही. जलद आपल्या नोकराकरवी हाकाळून लावले.

कंजुसमारवाडी मुळा करोडोपती होता व आपल्या आजोबा पणमोर्दानासह राजाकड कामकुनी करीत होता. परंतु तो आपले आयुष्य एव अरामात घालवित नसे. स्वतः पीठ भरून अन्नत नव्हता व बायकोसहानापण साऊ देत नव्हता. तो

थोड्या कांदा मिरची बरोबर भाकरी खाल होता व आंबट तान पित होता.

एक दिवस तो कंजुस मारकुन बरबारात बायल्या येऊन आपल्या सहाय्यक कारकुनाला पण बरोबर घेऊन जावे हा विचाराने त्याच्या घरी गेला. तेव्हा त्याचा सहाय्यक आपल्या बायको मुली बरोबर बसून हलवा खात होता त्याला पहाताच तो झटकन् ठटून उभा राहिला व त्याला सहाय्यकी विनंती केली.

कजुल मारवाडी भसा विचार करून जावरला की, जर आज आपण हलवा खाल्ला तर, केव्हा ना केव्हातरी ह्या सर्वाना आपल्या घरी जवायला बोलावण भाग पडेल त्यामुळे तो म्हणाला—“मिवा, आज तर मला भूक नाही. थोड्यावेळा पूर्वीच मी पीठभर जेवलो.

परंतु त्या क्षणी कजुसमारवाड्याला हलवा सोप्याची खीट इच्छा झाली. पण जर घरी हलवा नसाय केला तर आपल्या बरोबर कंकजस गी सातील त्यामुळे त्याने ती इच्छा घरी प्रकट करून दाखविली नाही व ती मनातल्या मनात लुप्त बाजारी पडला.

त्याच्या बायकोने विचारले—“काय तुम्हाला बरे वाटत नाही की? औषधपणी का घेत नाही?”

हुच आजारी असतील, मी तर अगदी ठिकठाक आहे.” तो आपल्या बायकोला म्हणाला. परंतु बायकोने घरीच छेडछाड केल्यानंतर तीने नवऱ्याच्या मनातील इच्छा जाणली व म्हणाली—“नापण काय थोडक्या वेळाला माहेत हलवाच्या कारणाकरीता आजारी पडण्याचे काय कारण? मी तर काही नगरातील सर्वांना हलवा खायला घालोन सर्व लोक पीठ भरून खाऊन प्रसन्न होतील.”

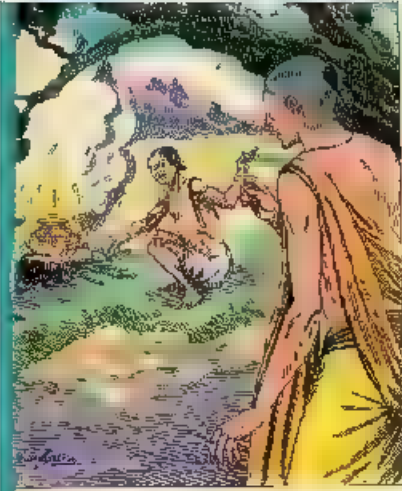
“हो! हो! मला शाहीत आहे ना! तुम्हाला माहेरचे गडगंज लोक वाहेत त्याच्या कटून पैसा आपून सर्व गावाला हलवा खायला घाल” कजुसमारवाडी बाबकोला टोचिल असे बोलला तेव्हा बायकोने नवऱ्याला समजावत सत्ता दिला “ते जाऊ दे आपल्या चालीतले लोकांना तरी हलवा देता येईल. तेव्हा त्याने विहृत विचारले—‘तुम्हाला लोकांशी काय संबंध?’ “जर तर, मग आपल्या कुटुंबाकरीता बनवते” परती म्हणाली त्याला मुळा त्याने विरोध केला. “ठिक आहे मग आपल्या दोघांकरीताच बनवते बायको त्याला म्हणाली.

तुला काय जरूर आहे?” परतीने विहृत म्हटल.

‘जर तर, तुमच्या एकट्या करीता करते! बरोबर ना?’ बायकोने विचारले “खरे तर, घरी हलवा बनेविण्याची काही एक जरूर नाही समजल! तू थोडा रवा दूध, तुप व साखर भाड्या हातात दे भाड पण दे. मी जंगलात जाऊन तेथे हलवा करून लाईन—मदरा म्हणाला.

बायकोने सांग्या वस्तु आयुष कजुसमारवाड्याच्या हातत बित्या त्या त्याने एका नोकरीच्या होत्यावर डेवत्या व स्वता तोंडावर बुरखा पायलून नदीच्या काठाकाठात जंगलात पोहोचला. तेथे कोपऱ्यात एक खुल गेटवून त्याने नोकरीचा हुकूम सोडला. “तू जाऊन रस्त्याच्या

कंध्यावर उभा रहा. जर कोणी तैथून जाऊ लागला तर बला तांबडतोच सांग. आणि मला काही जरूरी वाटले तर मी तुला हांका मारेन तो पर्यंत तू माझ्याकडे येऊ नकोस समजलं!”

तोपर्यंत इत्राने आपल्या सहाय्या पिढीतील कंजुसमारवाडयाविषयी सर्व गोष्टी ऐकल्या होत्या.

इत्राने विचार केला—“पंचशिक्ष पर्यंतच्या पिढीतील लोकांनी दान करून पुण्य मिळवून देवत्व प्राप्त केले. परंतु पंचशिक्षा मुरुगा कंजुस मारवाडी बनून आपल्या पिढीचे आचरण न करता त्याला तिलाचली देऊन स्वता हलवा खायला बसत आहे. जर

मी त्याला बळवरच ज्ञानादय केला नाही तर तो नक्कीच नरकात जाईल असा विचार करून इत्राने, चंद्र सूर्य मावली व पंच शिक्ष यांना सर्वांना बोलावले व पुढे काय करायचे ते सांगितले.

स्वानंतर इत्राने एका ब्राह्मणाचे रूप घेतले व तो त्या कंजुसमारवाडयाकडला आला. व त्याने विचारले—“काय हो, काशीकड जाणारा रस्ता कुठून जातो?”

तुम्हाला काशीला जाणारा रस्ता माहीत नाही? इकडे कशाला आलात? इथून निघून जा.” कंजुस मारवाडी जोर-जोरात ओरडू लागला

“ओरडतोस का? बघता, हलवा करतो आहेस काय? म्हणजे ब्राह्मण मोजन घालणार वाटते त्याच्या पंक्तीला मी सुद्धा यऊन बसेन” इत्र हसत हसत म्हणाला.

“जंत्रणाचे मांसवण वगैरे काही नाही”

“जा इथून चालू पड!” कंजुस मारवाड्याने विदून म्हटले.

“बुला, नासज कां होतोस मी एक बम्मागत आहे, तू जे काय करतो आहेस स्वातळे पोढे आम्हाला पण ते स्थाने तर तुला पुण्य लागल पाव नाही” इत्र म्हणाला.

“मी तुला थोडा पण देणार नाही! इथं जो हलवा बनवतो आहे तो माझ्या-

करीता सुखा पक्कित नाही मी स्वता ने पाचना करून आणला आहे त्यातून ह्यातला मुम्हाला देऊ ते काही होणार नाही” कंजुसमारवाड्याने स्पष्ट सांगून टाकले

‘त्यातले थोडे मला दान म्हणून दे एकट्याने कधीही जाऊ नये दान करून तुला चांगल्या लोकांची गती मिळेल” अशा प्रकारे इत्राने त्याला उपदेश केला. कंजुसमारवाडी नार्हलाजाने म्हणाला—“ठिक आहे! तिथं नैस. तुला थोडा हलवा देतो.”

तेवढ्यात तेथे चंद्र पण ब्राह्मणाचा वेष धरून आला. त्याने त्याला हलवा मागितला त्याला पण हलवा सायला बसवणे भाग पडले स्थानंतर कराने सूर्य भातली व पंचशिक्ष सर्व एकापाठोपाठ तेथे आले व ब्राह्मणाच्या पगतीला बसले

बळवरच हलवा तयार झाला. तेव्हा कंजुसमारवाडी सर्वांना घेईलून म्हणाला “तुम्ही सर्वजण पनाबडी घेऊन या. मग हलवा वाढतो” ब्राह्मणांनी व्यास हा पुढे केले. तेव्हा तांबडतोच चाकाएबडी कमळाची पाने त्याच्या हातात आली.

“मी एवढ्या मोठ्या पानावर वाढणार नाही. मंदाराची पाने घेऊन या.” कंजुस-मारवाड्याने सांगितले तसे मंदाराची पाने हातात आली. ती केळ्याच्या पानातूनही

मोळी होती त्यावर कंजुसमारवाड्याने हलवा वाढला. सर्वांना वाढून हास्यावर सूखा मांड्यात सूप हलवा उरला होता.

तेवढ्यात पंचशिक्षने कुम्याचे रूप घेतले व तो त्या मांड्यात तोंड घालणार तेवढ्यात कंजुसमारवाड्याने शिटकण पातल्यावर आकण घातले पण तेवढ्यात त्याने तोंड त्याच्या हाताला लागलेच

त्याने त्या ब्राह्मणात हुकुम सोडला—“मला हात घुण्याकरीता पाणी घेऊन या. परंतु त्या सर्वांनी स्पष्ट सांगितले—‘आम्ही पाणी आणणार नाही.”

“तुम्ही साक्षा हलवा खाल्लात माझ्या बहल तम्हा लोकांना एवढी पण दया घेत

नाही." कंजुसमारवाडी म्हणाला. त्याचा वाहुही परीणाम त्या लोकांवर झाला नाही तेव्हा तो म्हणाला-"तर मग तुम्ही माझ्या भांड्याकडे लक्ष ठेवा. मी स्वता जाऊन पाणी घेऊन येतो असे म्हणत तो कंजुसमारवाडी पाणी आणण्या-करीता नदीत उतरून लागला त्याचक्षणी कुत्र्याने त्याच्या भांड्यात तोंड धातलून

ते पाहून त्या कंजुसमारवाड्याला अनिष्टाय राग आला त्याने एक कांठी घेतली व तो त्या कुत्र्याला मारायला त्याच्यापाठी मागे पाकू लागला तेव्हाच त्या कुत्र्याने घोड्याचे रुध घेतले व तो कंजुसमारवाड्याच्या पाठीमागे पळत येऊ लागला तो पळता पळता कधी छोटा तर कधी मोठा असे नानविविध आकार घेऊ लागला ते पाहून आपल्या भीतीने कंजुस भरभर कापू लागला व त्या आवाजाच्या पुढी पडून त्यांना आवेनू लागला हे महात्मन, या चोट्यापासून माझ रक्षण करा

दुसऱ्या क्षणी ते सवे आपल्या लक्षां लपान प्रकट झाले.

आपण सर्वजण मानव नाहीत हेच आहोत! आपण कृपा करून सांगा तुम्ही कोण आहात? आणि इथे कशा करीता आला आहात?" कंजुसमारवाड्याने विचारले.

"आम्ही तुम्हा पुर्वज आहोत मनुष्य जन्मतः सान पुण्य करून त्याचा परिणाम स्वरूप स्वर्गलोकात देवत्व प्राप्त केले आहं तू कंजुस बनून आपल्या वंशाचे आचरण न करता मरक लोकात जायला पाहातो आहेस. ह्या करीता आम्ही तुला चांगला बडा मिळावा ह्या हेतूने आली आहोत तू आपल्या घरी परत जा व आमच्या मारखे दोन पुण्य संपादन करून देवत्व मिळव." इन्द्र म्हणाला

इंद्राचे बोलणे ऐकून कंजुस मारवाड्याचे मन बदलले. त्याने घरी जाऊन आपली सर्व संपत्ती गोरगरीबाना वाटून टाकली व तो तपश्चर्या करण्याकरीता हिमालयात निधन गाडा

स्वातंत्र्याची प्राप्ती

सन् १७७७ मध्ये एप्रिलेकडच्या वेळाले पुढे त्याची जी हळूहळू पुढे पसरत पावली अजैय रुपानोष्ट प्रसिद्ध इंग्लंड देशाच्या अन्तर्गत एका बाकि-वासी एजुदेस जर्मनी बरोबर लढा याचा लागला विमानाच्या शारा बांधवर्षा करणे याचा सुलभ झाले. त्यामुळे युद्धाची भीती जास्त पाडली

जर्मनीचा नेता हिटलर ह्याने विपण हत्यारोड व मुर कुत्से करण्यास आरंभ केला इटलीनच्या अधिपत्या-खाली त्याने ह्या बराबर पंतिक संबंध जीडले व त्याच्यानंतर त्या देशा-मंद हत्त्या केला. हिटलरने घडवी लोकाला बंध लास दिला. आपल्या देशाला व इतर आशुबाबुजप देशातील सर्व यहुदी लोकांची फत्तल केली

एशिया खंडातील येणाऱ्या जपानने हिटलरबरोबर मैत्री करण्याकरीता हात पुढे केला. जपानचा राजा मातीच्या उपासक होता परंतु अन्य लोक राजनैतिक नेते व अधिकारी तालची हावे तिकडे सुसोपितच्या कारवायात अखलेल्या इटली देशाचे मुद्दा जर्मनी व जपान बरोबर मैत्री संपादन करण्याकरीता बंध लास केला

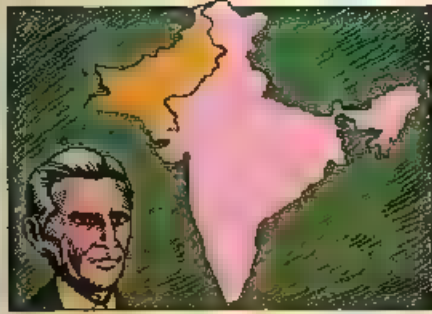

ब्रिटन बमेरीका सुद्धा भेऊन मिळालीं परिणामी दुसरे महायुद्ध सुध्दा होले. गंधीजींनी ब्रिटनला सुचना केली की, जर ब्रिटनने भारताला स्वातंत्र्य देणेंचें वचन दिलें तर युद्धांत भारत ब्रिटनला सहकार्य करेल. परंतु ब्रिटनने हसे जायत्याच दिल्ले नाहीं. ब्रिटीशांनी भारत सोडून जावें 'स्विट वूटिया' चळवळ सुध्दा लागीं. ब्रिटीशांनी भार तिबांवा जास कावपास सुरवात केली.

जांजाब हिंदू कोळने जांजाब तेंकळामा कोड देऊन भारत देशांत आपले पाय ठेवले. इ.स. १९४७ मधील काँग्रेस पार्टीने भारताचे स्वातंत्र्य मिळवून दिलें. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारत स्वतंत्र झाला.

त्याच सुमारास जपानने ब्रिटीशांच्या आधीन थसलेल्या मकावा व सिंगपूर वर हल्ला केला. ब्रिटीशांना सिंगपूर म्हणजे एक बंदर बळक होता. त्याच्या पराभवामुळे खर्चाचा आडवाचा धक्का बसला. अशी वेळ लागीं हालीं, की, जर्मनी व जपान जर एकत्र गेले तर ब्रिटन व अमेरीका गिळ राहू पण पराजित होतील.

त्याच सुमारास मुस्लिम लीगचे नेता मोहम्मद अली जिन्हा हिंदी पाकिस्तान नावाने जलज राज्य करण्याची कायना केली. अनेक देशांतील नेत्यांनी त्यांची समजूत घातली असे करणे बरोबर होणार नाहीं. तरी ब्रिटीशांभत वापल्या बरोबर पेंकन त्यांनी पाकिस्तान जलज करण्याचा चवंब बंधिला.

ब्रिटीश सरकारच्या वडून वेदित्त असलेले भारताचे नेता श्री सुभाषचंद्र बोस तुर्क्यातून विसतून काबुलला १५ जून ते. १९४३ मध्ये ते सिंगपूरला पोहोचले. तेथे पराभव झालेलेल्या ब्रिटीश सैन्यातील भारतीयांचा एकत्र करून 'आजाद हिंद फौज' च्या नावाने त्यांचेर सैनिक प्रशिक्षण देऊ लागले. श्री सुभाषचंद्र बोसनी दंपत्यांना...

अनेक वर्षांपासून हिंदू व मुसलमानांमध्ये बंधूत्व निर्माण झाले होते परंतु पाकिस्तान वेळी होण्याचे समजताच जलजच्या मक्ता धर्माचे वीरले गेले. मुस्लिम लीगने आपल्या बाजूने सद्दा सल्लागारीता १९४६ ऑगस्ट १९ ला सुरवात केली. कायकला, दिल्ली, इ अनेक ठिकाणी बंधल झाली. यिपण थून हत्या झाली हजारी लोकांनी...

स्वतंत्र वेळवाचनेचे प्रमुख नेता व महान राजनीतिज्ञ जवाहरलाल नेहरूंनी १९४६ मध्ये स्थापित तत्पुरते सरकारी केंद्रस्थ स्थापना केले. नेहरूंनी मुस्लिम लीगला अनेक प्रकारे समजावले. भारताच्या फाळणीच्या खटपटीस न पडता भारताला एक कायदाकरीता हात पुढे करावा. परंतु मुस्लिम लीगने मान्यते नाही. त्यामुळे भारताला स्वतःच्या स्वातंत्र्य प्राप्ती करीता मोठ्या त्यागाने तयार व्हावे लागले.

ह्याच्या महापुरुषांच्या लढ्याचा महान सैन्यानेच्या रूपाने प्राप्त झालेला मोठे बॅटन हा भारताचा वैभवाचे केंद्रस्थ म्हणून निवृत्त झाला. त्याच्या बरोबर वाचपील करताना नेहरूंनी ३ जून १९४६ रोजी अग्नि घोषणा केली की भारताच्या विभाजना करीता राष्ट्रीय महापुरुषां काँग्रेस त्यांना सहमत आहे. त्यांचे वर्षी १५ ऑगस्टला भारताचा स्वातंत्र्य प्राप्ती मिळाली.

भारताच्या फाळणी नंतर स्थाने फळ म्हणून अनेक संघर्षांचे माध्यम म्हणून सकाळला देशाचा सोडा हाचें जागवले तरीही सर्व भारताच्या आपल्या सवाले वकी साधून आपल्या प्राचीन वैभवाचे स्मरण करून उजवाळ आनंद्याच्या हातून एकत्रित दिवो.

ईमानदारी

नारायणवरम् एक धैर्यवाने गाव होते. तेथील चंद्रवसु नावाचा गावचा पाटील बघाच्या खंड वर्षांपर्यंत स्वतः जमिनदारी चालवत होता. एक दिवस बघाचा त्याचा देहान्त झाला. तेथील गावतील सर्व गावचरी एकत्र जमले व ते जमिनदार साहेबांच्या बरी जागे व रस्यांनी सांगितले- 'गावक, चंद्रवसुना कोणीही वास्त नाही. त्यामुळे त्यांच्याच साहेबांच्या किंदाकू माणस तुम्ही गावाच्या अधिकारीच्या पदावर नियुक्त करावा.'

जमिनदाराने गावकरी लोकांना दिवाणजीकडे पाठविले. 'ह्या पदावर राहून कोणत्याही माणसाच्या विद्यासुपणावर शोध घेतोय काय? परंतु एका कायद्याने नसलेल्या साधनास जर ह्या गावाचे अधिकारी पद दिले तर ह्या शोध लागणार की तो जिवाकूच असेल.'

'हि गोष्ट बरी आहे.' असे म्हणत दिवाणाने नारायणवरम् गावच्या अधिकार्याच्या घरावर भारती करणाकरीता बोवात दंडी पिटवली व अग्नी भुजता केली की ज्यांना ह्या परावर वाढ्याने असेल अशा उमेदवारांनी जमिनदार साहेबांच्या खजिनदाराला प्रथम भेटावे. एका आठवड्याने अनेक उमेदवार येऊन खजिनदाराला भेटले. खजिनदाराने वेगळ्या तऱ्हेने त्यांच्याची बोळगे केले. त्यांनी दुसऱ्या दिवशी बहा वाजता त्यांनी जमिनदार साहेबांच्या द्या घावघाव सांगितले.

खजिनदाराने जी उमेदवार निवडला त्याचे माव नाववर्मा होते. त्याला अविकारी पदावर नियुक्त केले गेले. त्यामुळे गावकीच्या नऊ जणांनी नापसंती दर्शवत म्हटले- 'गावक, ह्या तर बरोबररी अग्याय आहे. आम्हाला ही नोकरी देण्याचे बघन दऊन ह्या खजिनदाराने प्रत्येकाकडून एक हुजरा कवये लांच घेतली.

त्यावर दिवाणसाहेब मध्ये म्हणाले- 'खजिनदाराकडून वशी परिक्षा मोक्ष घेतली ह्या पदावर तुमच्या साहेबा लांच देण्याच्या लोकना निवृत्त केले तर काय खात्री की, ते पद मिळाल्यानंतर तुम्ही लांच देणार नाहीत. तुमच्यामध्ये विश्वासुपणा नाही. लांच देण्याचे नावचर्माज साहून वकार दिवा. त्यामुळे ह्यात संकल्प उरली नाही की त्या अधिकारी पदावर नाववर्मा हाच एक योग्य माणूस आहे.

नशिबवान गुलाम

एका समुद्रव्यापार्याकडे वामांग नावाचा एक मुलाम होता. वामांगने आपल्या भाऊकाला व्यापारात खूप मदत केली व त्याचा खूप काम मिळवून दिला. त्यावर त्याचा भाऊ त्याच्यावर प्रसन्न होत म्हणाला-“मी तुला मुलामीतून मुक्त करत आहे. तू माझ्या जहाजातील एक जहाज घे. व स्वतंत्र व्यापार करून आपले आशुभ्य सुखाने घालव.”

वामांग एक जहाज घेऊन समुद्रात व्यापार करण्यास निघाला. परंतु समुद्राच्या मध्यावर त्याचे जहाज तुफान वादळात अडकले, व शेण्यात बुडाले. सर्व जहाजावरचे लोक बुडाले. एका वामांग पाण्यात फुलकुटीला घरून तरगत. एका किनाऱ्यावर येऊन पडला. किनाऱ्यापलीकडे एक जस्ती दिसत होती. ती जालत जालत थोडा पुढे गेला व तेथील एका राज्यात पोहोचला.

राज्यातील सर्व जनता स्तुत्यावर उभी असलेली दिसली. वामांगला ते पाहून गंमत वाटली, इतका वेळ ही माणसे आपलीच वाट पहात आहेत. की काय? ती त्याच्या जवळ पोहोचला नाही. तोच सर्व लोक गर्जना करून मोठमोठ्याने घोषणा करू लागले-“महाराज की जय!” ते ऐकून त्याला जास्तच आश्चर्य वाटू लागले व मनातल्या मनात तो विचार करू लागला-“हि माणसे मला वाहून दुसऱ्या कोणी मार्गूस समजून समात तर पडलेली नाहीत ना?”

त्यानंतर सर्वांनी वामांगला धरले. व लगेच एक सजवलेला हुतां तेथे आपला मंडा वामांगला बंदारीस इसवीन राज्याच्या घाटात राजमहालात आणण्यात आला.

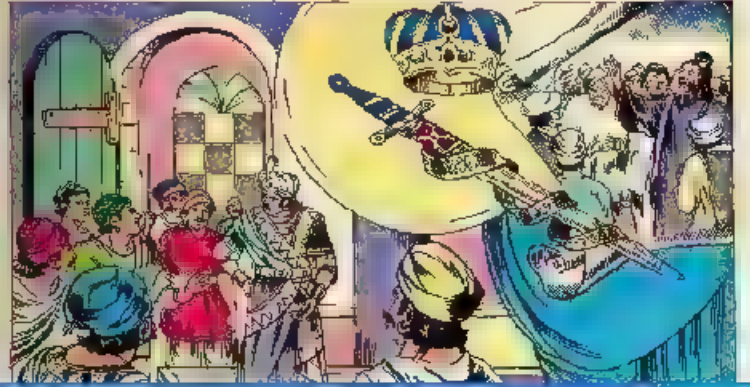
नंतर त्याचे सर्व कपडे काढून ते एका पिटीत ठेवण्यात आले व त्याला चाचक

स्नान घालून राज्याचे वष घालण्यात आला.

वामांगन त्या बंदीला संदेशून विचारले-“तुम्ही लोकांनी मला तऱ्हेन मला राजा बनवलेत. म्याचे काम गुपीत आहे? तुम्ही मला जोडलेत नाहीत व मी तुम्हाला जोडलेत नाही. एका संकटात सापडून माझ जहाज समुद्रात बुडाले व संयोगाने मी इथल्या किनाऱ्यावर पडून पडलो. मी कोणत्याही क्षण हेतुने इथे आलेली नाही.

म्हावर तेथील लोकांनी त्या देशाचा रोटी रिवाज सांगितला. सांगित बघापूर्वी त्या देशावर कुणाचेही राज्य नव्हते सर्व जराजकता मावली होती. त्याच वेळेस एक अपरिचीत व्यक्ति तेथे आली. त्याने

सर्वांना सांगितले-“एका राज्याच्या नेतृत्वा खाली एक वर्षे राज्य कारभार चालू झाला. तर त्या देशाचा विकास होऊ गेले. अशा तऱ्हेन राज्याच्या राज्यकारभारामुळे अनेक देशाचे विकास झाले. वरं राजा लोभी असेल जनताचे शोषण करणारा असेल तर त्याला एकच उपाय दरवर्षी एका परक्या नविन माणसाला राजा नियुक्त करावे. तो राजा त्याच देशातला नसावा. व दुसऱ्या देशातला असावा. तर तो राज्य कारभार चांगला करू शकतो.” त्याने जे पाहून बघाच्या सुरवातीला मी कोणी नव्हा त्या देशात बंदील त्याला जनता राजा करीत असली आहे. एक वर्ष पुढे झाले की, त्या राजाला जवळच्या घनदाद

अरण्यात सोडून दिले जाते व नव्या माणसाची घाट पहावी लागते जंगलात गेल्या माणसाबद्दल जनतेला किंचित सुद्धा काळजी घाटत नाही.

अशा सध्देन ह्या राज्यातले बावीस राज्ये झाले. ते वेवीसावा राजा आहून

वामांगला मनातून राजयोग व एक वर्ष का होईना? राजा वनण्याचे सार्वक बाटून अति उत्साह बाटू लागला. त्यानं जनेक शिपायांना बरोबर घेऊन खेजारच्या जंगलात आण्याचा विचार केला. तेथे जाण्याकरीता नांवामधून जावे लागत असे

वामांग काही शिपायांना बरोबर घेऊन जंगलात पोहोचला त्यानंतर चार-पांच दिवस तेथेच राहून त्याने पूर्ण जंगलाची पहाणी केली ह्या जंगलात बाणूक जिवत राहणे शक्य नव्हते परंतु तेथे उत्तम प्रतीचे लाकूड व सुधिक जमिन माय होती.

जंगलातील झाडे कापून तेथे एक सुंदर नगर बनवले जाऊ शकले असते

असा विचार करून वामांगने वन्याच लाकांना तेथे कामावर लावले त्याच्या वर्षे पूर्ण होण्यापूर्वीच जंगलात एक सुंदर नगर वसविण्यात आले

नगराच्या बाहोबाजूला बागा करवात आल्या त्या नगराची निर्मिती करणाऱ्यांना सुद्धा तेथेच रहावे असे वाटू लागले.

एक वर्ष पूर्ण झाले वामांग जंगलातील नविन नगरात येऊन राहू लागला. त्याच्याबरोबर अनेक नागरातील लोक व नगर निर्माण केलंले लोक सुद्धा येऊन राहू लागले.

ह्या घटनेनंतर जुन्या नगरातील लोक सुद्धा वामांग पासून दूर रहाणे टाळू लागले. त्या सर्व लोकांनी एक सभा बोलावून विचार विनिमय केला की, वामांग झाला जुन्या व नव्या दोन्ही नगरांना महाराजा म्हणून कायम स्थापना असे तेव्हा पासून तो दोन्ही नगरांचा राज्यस्वरकार आपदान सांगला लागला

सज्जनतेचा आदर्श

मुकुंद जात्याच स्वभावानं चांगला अर्थात बुद्धीमान होता. त्याला वार्ड नाव होता. तो म्हणजे दुतऱ्याची वेष्टा सहकरी करून त्यात स्वताचे मनोरंजन करी. तो दररोज गावाच्यावेढी बाहेर आपल्या मित्रांना घेऊन जाई व बाणांच्या मेषांच्या लाकांना छेडे त्यांची मजा बघे सुरवातीला लोक उत्सुक असत परंतु कालांतराने त्याच्या खट्याळपणाकड सर्वजण दुर्लक्ष करू लागले ह्याचे मुख्य कारण म्हणजे मुकुंदला त्या गावाच्या जमिनदाराकड नांकरी होती

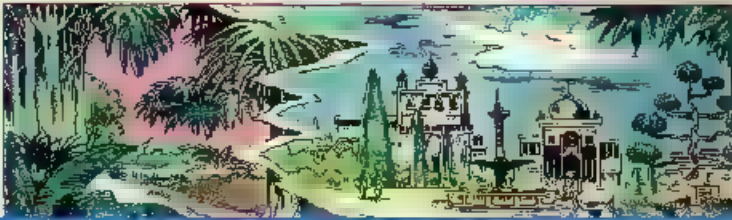
जमिनदाराच्या मनात मुकुंद विषयी अपार वावळ्य होती. ते गावातील लोकांना माहित होते जमिनदाराच्या घरी कामावर लागल्यापासून तर त्याचा खट्याळपणा जास्तच वाढला होता

एक दिवशी संध्याकाळी मुकुंद भिन्न मंडळींना घेऊन गावा बाहेरच्या तळपाकडी

जाऊन बसला. तेव्हा त्याला दूरून गावाच्या बाजूला यणारी एक व्यक्ति दिसली तो माणूस जरा वयस्कच दिसत होता त्याचे कपडे घुंटीने मळले होते त्याच्या पायात चप्पल सुद्धा नव्हत्या दिसायला तो गरीब असावा असे त्याच्या नेहारावरून वाटत होते

मुकुंदाने तो जवळ येताच त्याच्याकडे कुचेष्टत पहात आपल्या मित्रांना म्हटले अरेपहा! जमिनदाराच्या घरी कोणू पाहुणा आलेला दिसतो आहे ह्याला वाट दाखवा तो व्यक्ति मुकुंदच्या बडकंय हात जोडत म्हणाली- बाळा, तुला कसे कळल की मी जमिनदाराच्या घरीच चाललो आहे

मुकुंदला खरबडून हसू येऊ लागले तो म्हणाला बाहू! पाऊंचा मोगच्या सारली तुमची झुज बरच व महागातल्या चप्पल

आणि आता तर तुम्ही इतक्या घाटी गाडीतून उतरलात आणि त्या शिवाय तुमच्या चेहऱ्यावर विनम्रतेचे तेज पाहून-
"ह्यांनी तर अंदाज लावता येतो की, जमिनदार साहेबांचे तुम्ही सास नात्यातले आहेत?"

"हो बाबा! मी ज्या गाडीतून आलो त्या गाडीचे एक बाक मोडले व मी गाडीतून खाली पडलो व माझे कपडे धुळीने भरले म्हणून तर मी गाडीवानला परत पाठवून खालते आली माझ्या गाडीवानाचा जायचा रस्ता सर्व काट्याकुंठवांनी भरला असताना मुळे माझ्या चपला काढून मी त्याला दिल्या. मला वाटलं होते तू माझ्या चेहऱ्यावरच्या

सर्व भीष्टी निःसंशयाने घेतल्यास ना?" व्यक्तिच विचारले

बऱ्या! जसे आहे काय! तर मग काय तुम्हाला मी सरळ जमिनदाराच्याच घरी घळत जाऊ का? आपण हसू दावत मुकुंदा म्हणाला

"ह्या अवस्थेत जमिनदाराला भेटणे बरोबर वाटत नाही. म्हणून तू मला प्रथम त्यांच्या घर्मेखाळेत पोहोचवून माझा गाडीवान परत घाला की, मी कपडे बदलून त्यांना भेटायला जाईन" त्या व्यक्तित्वने शांतपणे सांगितले

यात्री व वाटसरूंना रद्दाव्याकरीता जमिनदाराचे जागल्या सुसल्लोभीनी उपयुक्त असलेली घर्मेखाळा बांधली आहे. परंतु गरीब लोक त्याचा जास्त उपयोग करतात कारण तेथील खाणपिण फुकट मिळत म्हणून श्रीमंत लोक घर्मेखाळेत उतरणे म्हणजे कर्मपणाचे मानसतात त्यामुळे त्यात ज गरीब लोक जास्त काळ कठीन ते असा जहाणा करीत की, त्यांना रस्त्यात कोणी चोर उच्चवधाने लुबाडले व घर्मेखाळेत रहाण्यावाचून आता गत्यंतर नाही त्यामुळे मुकुंदाला वाटू लागले की त्यामागसांपेकीच ही व्यक्ति असावी.

"बापला गाडीवान कोणत्या वेळपर्यंत परत येईल" मुकुंदाच विचारले

"मी तुम्ही वेळ काही सांगू शकत नाही" ती व्यक्ति म्हणाली

"ठिक आहे! मी माझ्या गाडीवानाचे कपडे तुम्हाला देतो ते तुम्ही बदला."

त्यावर त्याने भिन्न सदस्यदून हसू लागले. ते पाहूनही त्या व्यक्तिला जजिवात राग आला नाही. त्यांनी जातचित्ताने विचारले-"तर मग मी तुम्हा घरी येतो तू मला कपडे दे

हे उत्तर ऐकून मुकुंदाला वाटले की तो माणूस भिकारी असावा. त्यामुळे त्याला विचरत तो म्हणाला- तुम्ही गाडीवानाचे कपडे घातले तर तुम्हाला जमिनदाराचे दर्शन होऊ शकणार नाही"

"ते माझ्या कपडाकडे पहाणार मुद्दा नाहीत. कारण माझा तो विचरण्याकडून भिन्न आहे. इतके ते मला मान देतात." ती व्यक्ति म्हणाली.

"मग एवढी कपड्यांची कशास फिकीर ह्या कपड्यात मुद्दा तुम्ही त्याला मंदू शकता." मुकुंदा म्हणाला.

"हे पहा बाबा! प्रत्येक माणसाला कोपत्याही गोष्टीचे काही नियम घातलेले आहेत ते त्याला पाळायचे लागतात जसे देवळात जाताना स्नान करूनच स्वयं कानून मगच जावे लागते तसे कोणी अन्यतः प्रिय व अवलंबा भेटणार असले तर स्वच्छ कपड्यात त्याला भेटणेच योग्य त्यामुळे मला तू बापला

दिवाणाची परिक्षा

मलकापुरच्या जमिनदाराला थोडोदोड करणे, धिंकार करणे व कुस्ती खेळणे ह्याचा खूप शौक होता. त्यांनी आपल्या जमिनदारीच्या जवळपास येणाऱ्या गावांमध्ये आपलाटे व व्यायामशाळा उघडल्या.

एकदा ते आपल्या शेजारगावी विष्णू-पुरच्या जमिनदाराच्या घेताचपास येले व त्यांच्याचरोबर बरीच गावे हिंडून परत आले. त्या गावातील शाळा व शाळेतील मुलांच्या शिदारा घेवधी विष्णूपुरच्या जमिनदाराने घेतलली अतिशय पाहून मलकापुरच्या जमिनदाराला अतिशय आनंद वाटला.

आपल्या गावा परत आल्यावर मलका-पुरच्या जमिनदाराने दिवाणाला बोलावणे पाडले. व म्हटले "आपण सुद्धा आपल्या जमिनदारीच्या मध्य यशाच्या राजमध्य

पाठशाळा उघडल्या पाहिजेत ह्या संबधी जो काही खर्च होईल त्याला म्यायजे कारण नाही तुम्ही ताबडतोड शाळा उघडून त्यात शिक्षकांची नेमणूक करा."

दिवाण साहेब खर्च करण्यास घाबरत होते ते सुद्धा जमिनदारा सारखेच धिंकार खेळणं कुस्ती खेळणं हातच जास्त रस घेत त्यांना जमिनदाराने सांगितलेला आदेश पाळणे भावच होते त्यामुळे त्यांनी प्रत्येक गावात एक पाठशाळा उघडली त्याच्या समोर शिक्षकाची सप्तत्या रत म्हणून उभी राहिली.

दिवाणांनी जमिनदाराशी सल्लामसलत केली. शेवटी सर्व गावांतून जसा हुकूम जाहीर केला तो, ह्यावेळी जे लोक व्यायाम शाळेचे शिक्षक म्हणून नेमस त्यांनी दिवसा मुलांना शिकवावे व सुर्यास्तानंतर व्यायाम शाळा चालवावी.

अशा प्रकारे मलकापुरच्या सर्व गावांमधून अशा शाळेत चालू झाल्या एक वर्षांनंतर दिवाण स्वता शाळेची पहाणी करण्याकरीता निघाले.

दिवाणसाहेब प्रथम गुगासागर नावाच्या गावी पोहोचले. तेथील शाळेची पहाणी केली. तेथून अनेक विद्यार्थ्यांच्या बरोबर स्वता शिक्षक सुद्धा हुलक्या घेत होते व बाकीचे दयावस्ती टवाळकी करीत होते ते पाहून दिवाणाला भयंकर राग बाला.

त्याने हुलक्या घेत असलेल्या एका मुलाला जाग करीत विचारले-"तुम्ही इथे काय होतयला येता! मी आता तुला प्रश्न विचारतो तुमचे कुठपर्यंत शिक्षण झाले आहे पाहू? असे म्हणत त्याने एका मुलाला विचारले-"अरे बाळा! सांग, रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली?"

ह्यावर मुला थरथर कांपु लागला व घाबरत म्हणाला-"साहेब, मला माक नका! पण बरोबररी ते दोन्ही प्रश्न मी लिहीत नाहीत."

ते एकताच दिवाणाला अव्यंत क्रोध बाला व त्याने शिक्षकाच्या खांद्यावर बसवून त्याला उठवून व योगावत म्हटले "काय मुलांन तुम्ही हेच शिक्षण घेता का? मी तुमच्या विद्यार्थ्याला विचारले की रामायण व महाभारताची रचना कोणी

केली? तर तो म्हणतो आहे-"मी ते प्रश्न लिहीत नाहीत?"

दिवाणसाहेबांना समोर पहाताच शिक्षकांची सोप खाडकून उडाली ते दोन्ही हात जोडत नमस्कार करीत म्हणाले-"महाशय, मला माफ करा, त्याने आपले तसे उत्तर दिले मसल, मला विश्वास आहे की, त्या बयांची रचना त्यानेच केली असावी."

हे उत्तर ऐकून तर दिवाणजीचा राग-बनाबर झाला ते सगळे मुल्याच्यापकांजळी मले व त्यांना सर्व गोष्ट समिस्तर सांगितली व विचारले-"मी कधी मसे अभातही झालेल नव्हते मी, शाळेच्या

शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्यशिक्षण अधिकारी सावरून म्हणाले "विवाण साहेब, आपण उगाच भलताच विचार करून का ह्या गावचे लोक भोळे भावंडं आहेत. मुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यांना रागावेतो तर ते स्थानां वसुच्या दिवसापासून शाळेत पाठवायला नकार देतील. तुम्ही ये कठीण प्रश्न विचारले ते हे विचारे छोटे विद्यार्थी कोस काय देऊ शकतील. कृपा करून सांगा! रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच कितीतून आहेत ना?

हे एकदाच विवाणजीच्या पारा नडला ते परत आपल्या गांवी आले व जमिनदाराला भेटून बोलले- "साहेब! एका वर्षापूर्वी अण्ण जी शाळा उघडली त्यांची पहाणी करण्याकरीता मी गमासागर नावाच्या गांवी गेलो तथीन शाळेंतील परिस्थिती खूप वाईट आहे तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्यांच्या बुद्धीत मला

काहीच फरक जाळवून आला नाही मी त्यांना विचारले राधायण व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकादाही देता आले नाही. की, त्यांच्यापैकी कोणालाही उत्तर सांगणे जमेल नाही रामान रामायण लिहील व भरताने महाभारताची रचना केली. ह्यामुळे मला आश्चर्याबरोबर दु:ख पण झाले.

जमिनदाराला विवाणजीच्या बोलण्याची बुद्धीची किच आली ते म्हणाले-तुम्ही आमच्या सर्व जमिनदारीतील गांवांची पहाणी करण्याच्या ह्या कामाकरीता मदतीला आमच्या शिक्षारी कुठ्याचे पर्यवेक्षक श्री भेरवशास्त्री आणि वाड-स्वारीचे जशवती ह्यांना आपल्या बरोबर घ्या आपल्या बराबर ते सुद्धा विद्यार्थ्यांना अनेक प्रश्न विचारून त्यांची परिक्षा घेतील ह्या कामा करीता मी एक लाख रुपये संजूर करीत आहे जमिनदाराच्या म्हणण्याचा आदेश समजून शस्त्राचेने विवाणसाहेबाने स्विकृती सुचक मान हलविली

अहिमा शांततामय विजय जाति धर्म व धर्म ह्यांला धरून रहाणाऱ्या समाजाची स्थापना करून बौद्धधर्माची शिकवण देणारा वटवृक्ष प्रस्थापित झाला

मानव जगतातला उच्चार करणारे कल्याणकर घनून जालेल सिद्धार्थ- "गौतमबुद्ध" किंवा बोधिसत्त्व ह्या नावाने भगवान रूपात अवतरले गृण हिमालयाच्या शिखरपर्यंत वाढतच गेले

वृद्धावस्थेत सुद्धा शीतमबुद्ध सत्वेन धर्मपण करीत समाजाच्या कठिण वर्गातील अभागी लोकांचे, शष्ट जातीतील लोकांनी केल्ल अत्याचार व अपमान सहन करीत राहिलेले वळीत पिडीत लोकांना आपल्या उपदेशाद्वारा बन्ध व संसृक्त बनवून

त्यांना आपले शिष्य करून घेत ते ह्या कारणांमुळे देवदत्ता बुद्धावर बरा प्रतिकार करण्याकरीता चांगली सध्या पिकली त्याने बुद्धाच्या विरोधक ने संगठन करून त्यांच्यावर हल्ला केला व अनेक घुनत्या योजना

एकदा देवदत्ताने बुद्धाची टिका करीत त्यांना म्हटले तुम्ही पर अहिंसेचा प्रचार केलात हि तर छान गोष्ट झाली ह्याच सिद्धांताला प्रभावित व्हाऊन बरेच लोक बौद्धधर्मास बनेल.

"वाळ देवदत्ता! मी सांगिल आहे की, बौद्ध धर्माच्या अनुयायांनी अहिंसेचे पालन केले पाहिजे परंतु शरीकी मुळ काही वेळा ज्यावेळी ज काही मिळेल ते भासाहारा लाऊन

शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्य शिक्षण अधिकारी पावकून म्हणाले "दिवाण साहेब, आपण जगाच भलताच विचार करू नका ह्या गावचे लोक मोठे भावदंड आहेत. बुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यांना रागावेलो तर ते त्यांना तुमच्या दिवसापासून साळते पाठवायला नकार देतील. तुम्ही जे कठीण प्रश्न विचारण ते हे विचारे छोट विद्यार्थी कसे काय देऊ शकतील. कृपा करून सांगा? रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच लिहील आहेत ना?"

हे एकताच दिवाणबीबा पारा बटला ते परत आपल्या गावी आले व जमिनदाराला भेटून बोलले-"साहेब! एका वर्षापूर्वी जाणण बी बाळा जपवली. त्यांची पहाणी करण्याकरीता मी गंगासागर नावाच्या गांवी गेलो तथील शाळेंतील परिस्थिती खूप वाईट आहे. तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्यांच्या बुद्धीत मला

कोहीच फरक आढळून आला नाही मी त्यांचा विचाररुप राखणे व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकालाही देता आला नाही. को, त्याच्यापैकी कोणालाही उत्तर सांगण इमल नाही रामाने रामायण लिहील व शरताने महाभारताची रचना केली ह्यामुळे मला आश्चर्याबरोबर दु:ख पण झाले

जमिनदाराला दिवाणाच्या बोलण्याची बुद्धीची किंवा आली ते म्हणाले-तुम्ही आपल्या सर्व जमिनदारीतील गावांचा पाहणी करण्याच्या ह्या कामाकरीता मदतीला आपल्या शिकारी कुण्याचे पर्यवेक्षक बी भैरवशाम्बी आणि पांडे-स्वारीचे अश्वव्रती ह्यांना आपल्या बरोबर घ्या आपल्या बरोबर ते सुद्धा विद्यार्थ्यांना अनेक प्रश्न विचारून त्यांची परिक्षा घेतील ह्या कामा करीता मी एक लाख रुपये खर्च करीत आहे जमिनदाराच्या म्हणण्याच्या आशय समजून शर्यामदेने दिवाणसाहेबाने स्विकृती सूचक भात हलविली

अन तर खऱ्हात नगातील लोकांचा आदर कोणीच करणार नाहीत. त्यांचे बहुतेक नियुन जाई त्यांची सेवा करणाऱ्याचा सुद्धा सतमा केला पाहिजे

जीवक वेगळ्या जातीतला होता व बुद्धांचा शिष्य होता बौद्धधर्मावर त्याचा साद विश्वास होता

देवदत्ताने जीवकला प्रलोभन दाखवून आपल्या गटात सामिल करून घेतले व त्याला सांगितले बुद्ध जे काही सांगतात ते सर्व ओटे आहे तुझ्या जातीतले व वर्गातील लोकांना आपला धर्म आहुन घ्यायला ते सर्व मान्य प्रजा एकच

अहेत म्हणून सांगतात पण काय ते स्वतः तुमच्या खारख्या लोकांचे आश्रय घालवू शकतील का? तुमचे खाण पिण खाऊ शकतील का?" असे सर्व सांगून जीवकचे मन परिवर्तन देवदत्ताने केले व बुद्धाला मित्रा घेण्याकरीता निमंत्रित केले

जीवकने बुद्धाना आपल्या घरी मित्रा जपवाकरीता घण्याची विनंती केली तेव्हा जीवक बरोबर बुद्ध त्याच्या घरी मित्रा जपवाकरीता आले देवदत्ता लघुन वसुन सर्व फाट होता

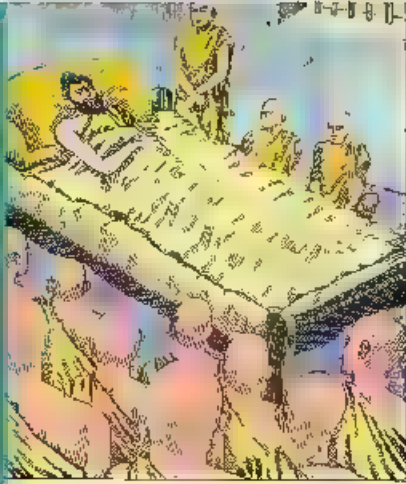
जीवकने बुद्धांना आपल्या घरी बोलावून आपले खरे पण आता भिक्षा आवयास सक्ताच करू लागला तेव्हा ते जाणून

बुद्ध त्याला म्हणाले-"बाळा, जीवक, तू असे वाटून सक्ताच करू नकास वला खावयाच्या सुट्ट्याकरीता व तयार केले आहेस त्यातलच मला दे. बाज मी तुझ्या घरच्या मित्रावर अवलंबून ओलो आहे,

जीवकने आपल्या घरघरसा हाताने त्याचा भिक्षा घ्याली. बुद्धाने हाताने ते ग्रहण केले

परंतु बाबंभयामुळे बुद्धांची तबकळ ठिक नव्हती त्यांना ते पचवणे बळ जात होणे त्यांची वृत्तवर्तित, क्षीण झाली होती. जीवकने बी भिक्षा घातली ती मांसाहार होता ताही जावला प्रतीचा नव्हता त्यानंतर जीवकला भाक्षिवाद देत बुद्ध

नेहून निवून सले जीवकच्या मनामध्ये पाप घडल्याची भीती बटू लागली अथराशी जावनेने त्याचा त्रेहारा कोमजून गेला. अपुन पहात असकला देवदत्त मनातल्या मनात आश्चर्यचकित होऊन आतल्या-आत पडनातापान हौरपळ लागला

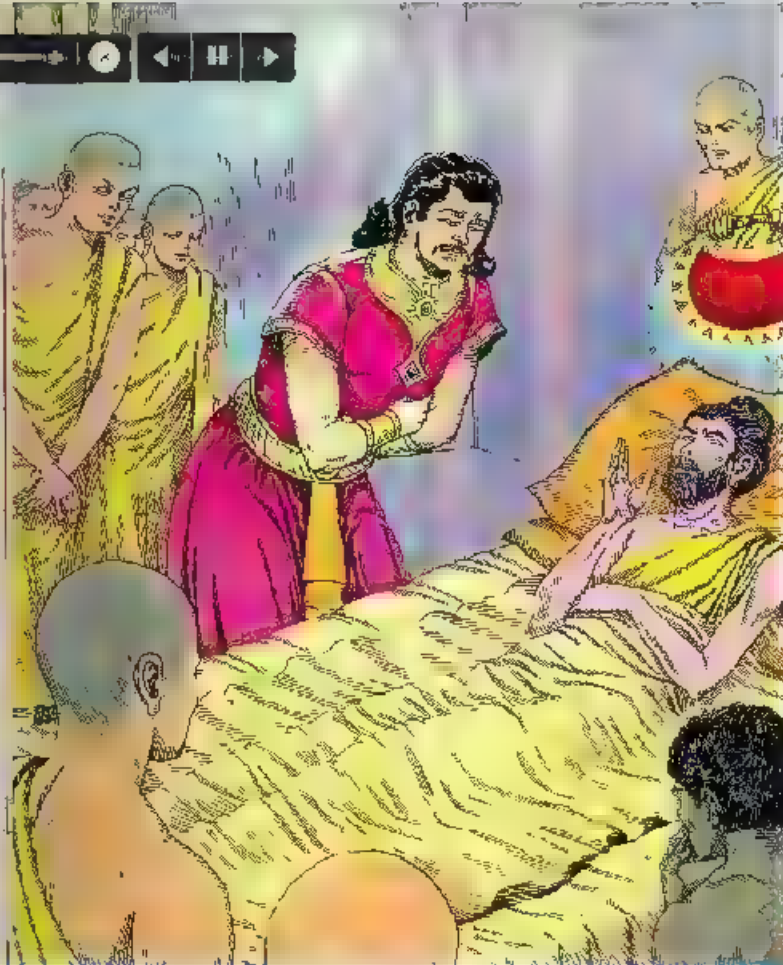
बुढाना जीवककड खाल्लेल्या मासांहाराची सवय नुव्हली त्यामुळ त आजारी पडले रोजच्या रोज त्याचे स्वास्थ बिघडू लागले व त्याची शकटजी घटका जवळ आली

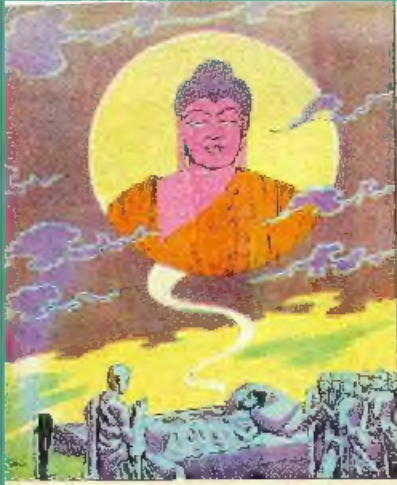
बुढाच्या शब्दसावत्री त्याचे तर्क प्रसुख विषय मान खाली घालून चिन्तेने उम होती सर्वत्र शांतता स्तब्धता होती त्याचे झणा हातून बडलका अपराध जागृत

जीवक व देवदत्त मज खाली घालून लडपटल्या पायांनी चारी बाजूला आपली घाबरेली वृष्टी टाकत तेथे येऊन पोहोचले त्याचा चेहऱ्यावर असा भाव प्रकट झाला होता की; 'प्रभु, आम्ही आपल्या चरणाचा स्पर्श करून क्षमेची याचना करीत आहोत आम्ही केलेल्या वृष्ट झपाटू आम्हांला क्षमाताप होत आहे त्यामुळे क्षमच्यावर आपण कृपा करा.'

बुढांनी त्यांच्या मण्याचे कारण ओळखलं डोळे उघडून प्रेमाने त्या दोघांना आपल्या जवळ बोलावून घेतले व सांगितलं "तुम्ही दोघे काळजी करू नका, केव्हांना केव्हांतरी मृत्यू हा सनसकाता यतोन बसू, तुम्ही माझा मागणे अतिशय याने-पयेंत सहकार्य करा मी तुमचा कृतज्ञ आहे मृत्यु तर निसर्गा डोळ्यांनी दिक्षणारा एक प्रकाश आहे. स्वोत जेव्हां निमत तेव्हां त्यावेळी त्याचा प्रकाश जिथ पोहोचतो त्याच मार्गाने मी पण जात आहे

बुढाच्या सांगण्यान देवदत्तच्या मनात एकदम परिवर्तन जवळ त्यांनी बुढाच्या चरण नमलाना स्पर्श करण्याची अनुमती मागितली बुढाने त्याला आपल्या जवळ बोलवत त्याचा साक्षाद हात ठेवत म्हटले- 'बाळ देवदत्ता जी मनुष्य मानवाच्या कल्याणाच्या हेतूने आपल्या बुढीचा

उपयोग करून फष्ट करतो. तोच बुद्ध आहे. तो बुद्ध कधीच मरत नाही. मानवांच्या उद्धाराकरीता निर्माण झालेले सर्वत्र पद्धत्या बुद्ध आहेत. तु ज्ञानाच्या रूपाने बर ओढून स्वताच्या समायोज्य माध्यमाद्वल द्वेष भाव निर्माण केलास. तु ज्ञाता माझ्या अंता बरोबरच द्वेषभावाचा अंत कर, माझ्या निर्वाणा नंतर तु असे मान की; माझ्या आगी तु बाहेर. माझे माईबंधू सुद्धा राज्याचा त्याग करून बौद्ध भिक्षु बनले आहेत व भगवत समाजाच्या सेवा करण्याकरीता त्यांनी आपल्याला अर्पित केले आहे. तु सुद्धा माझे अनुसरण करून बौद्धधर्म स्वीकार व

त्यांचा प्रसार कर. योग्य संगठनेच संचालन कर बौद्ध दृष्टिमाता सरळ मार्गाने ज्ञानवात सिखव. ह्या कायोकरीवा तु एक समर्थ व्यक्ति आहेस ! असे साधून बुद्धांनी देवदत्ताच्या माध्यावर हात ठरून आधिवाद दिला.

देवदत्त त्याने पुलकित झाला. त्याच्या डोळ्यातून अश्रुबिंदू वाहू लागले—“ बुद्ध शरण गच्छामि, धर्म शरण गच्छामि, संधं शरणं गच्छामि ! असे तीन वेळा अग्र करीत म्हणाला. ” हे बुद्ध भगवान ! मानवाला देवाच्या रूपात अवलंबून टाकण्याचा मार्ग दाखवून आपला असा एक उच्च आईश प्राप्त होणारा धर्म तुम्हीदाखवून दिलात देवाच्या संवधात विचार करण्याला सुद्धा काही वेगळे असे स्थान नाही. त्यामुळे आपण स्वतःच संपवान् आहोत ! असे म्हणत देवदत्तने गडिबरत हात जोडून बुद्धांना नमस्कार केला.

तो वेसाळ पोण्येचा दिवस पूर्ण पत्र आकाशवात प्रकाशमान झाला होता. पूर्वे दिशा फांकून प्रवन्म्रित होऊन बुद्धांच्या निर्वाणाला अश्र प्राप्त करीत होत्या. बुद्धानंतर त्यांच्या द्वारे प्रचारित झालेला धर्म, उपदेश सुने इत्यादी बौद्ध धर्माच्या रूपाने प्रचलित झाले. बुद्धांना भगवानाचे रूप सर्वजण मानू लागले. व

ते एक अवतार पुरुष म्हणून मानू लागले. महर्षि सुतने अशा प्रकारे बुद्धावताराची कथा समाप्त केली. दशावतारांपैकी दहावा अवतार कलकी यांच्या विषयी सांगण्यास सुरवात केली.

कृत, नेता, दापर, व कलौयुग हे चारयुग एकत्र केले की एक महायुग म्हटले जावे. प्रत्येक महायुगाच्या शेवटी कलौयुगाच्या शेवटी जेव्हा कलौचा प्रभाव वाढत जातो तेव्हा सारा विश्व संकटात सापडतो.

त्या युगात अशा अशा उत्पन्न होऊ लागतात की, देव आहे कां नाही ? आणि दुसऱ्या बाजूला अशीपण संका वाटते की मानव प्राणी पण आहे किवा नाही ? अशा हा काल आहे.

एकोतून अशा विभिन्न माणसांची समाजात उत्पत्ती होऊ लागली आहे की, व्यंगमंद, व्यंकलह जोत-पात, भेद-भाव, अत्याचार, राक्षस निसी, हिंसा असे अनेक दुर्गुण वाढू लागले आहेत. व त्यांच्या लोकाना जगणे मुश्किल होऊ लागले आहे.

अशा संकटाच्या वेळी विष्णु असा अनुभव करतात की, दुष्टांचा संहार करून दुष्ट लोकांना शिक्षा करण्याशिवाय दुसरा कोणताही उपाय नाही. ह्या विचाराने त्यांनी कलकीचा अवतार धारण केला. त्यालाच कलकी अवतार म्हणतात.

शंकर आपल्या अज्ञापासून एका पांडव्या घोड्याची परिकल्पना करून कलकीची पुर्ता देत बाहेर. तो मद्दाव अश्व काळापेक्षा अधिक तिब्र गतीने पांडव्या शुभ्र चुक्याच्या रूपाने सोडत धूमकेतु प्रमाण आकाशात भ्रमण करत इतर ग्रहांच्या पुढे पळत जात आहे.

त्या अस्वाचार आरुढ होऊन कलकी आकाशाला स्पर्श करीत लॉन शास्त्र हातात घेऊन दुष्ट लोकांचा संहार करण्याकरीता जात आहे. प्रलयाच्या वेळी. कश्मिन्न दुर्गामध्ये विजेच्या रूपात राहिलेली आकाशातून पृथ्वीवर गळून पडत दहशंका संहार करत आहे.

कलकीचा अवतार हा म्हणजे एक स्वरूप हीर गोदा प्रमाणे चमचम करणाऱ्या एक कवच धारण केलेले व चांगल्या करिता त्याचा उपयोग करणारे सुंदर पुरुषाच्या रूपात व दुष्टांच्या करिता एका महाभयंकर रूपात वर्णन देत आहे.

विष्णूच्या द्वारा अवतिष्ठ झालेला. कल्कीचा अवतार वेगवेगळ्या देशांत वेगवेगळ्या रूपात वर्णन देत. वेगाने घोड्याच्या बरोबर जात आपले कार्य पूर्ण करीत आहे.

कलकीच्या आक्रमणांत कल्कीचा प्रभाव अत्यंत कमी होत आहे तेव्हा आपल्या घारदार सत्वात दुष्टांना भिडून पळविणारे व जगातील कुष्ट, अत्याचारी, पापी ह्यांचा संहार करीत गांवघट लोकांची व चांगल्या लोकांची रक्षा करत.

कलकीच्या अवतारा बरोबरच एका नवीन युगाचा प्रारंभ होत आहे. प्रह्लाची वेगमर्षाचा बरोबर भागाने येऊ लागली आहे. भूदेवी (पृथ्वी माता) कलकीचा अवतार

असलेल्या विष्णूची स्तुती करू लागते. तेव्हा ब्रह्म व इतर देवता सप्तऋषि-फुलांची वर्षा करीत त्याची प्रार्थना करत आहे. सरस्वती मनुष्यीवीणा वर राम-गावने गाणे गात आहे.

कलकी स्वता पृथ्वीवर राज्यकारभार अत्याचार, अवर्ग अध्याय इत्यादीचा नाश करून मानव समाजात विभिनता बरोबर एकता व शांतीपूर्ण सहजिवन मोयक्रमण करायला शिकवत आहे. तेव्हा कुत युगाचे बीज रोवले जाईल व आणि एका महायुगाचा आरंभ होईल. तेव्हा विष्णू आपल्या कलकीच्या रूपान परत येऊन सर्व विश्व व्यापेल.

ह्या सांगण्याने एवढेच फळते की, विष्णू सर्वव्यापी परिणाम स्वरूप आहे. वेळ हीच त्याची स्थिती आहे व अस्तित्व आहे. हे महाविषय त्याचे परिपूर्ण स्वरूप आहे. असा प्रकाश पाहून सूत म्हणिली दशाव-तारपंकी प्रमुख बनलेल्या विष्णू पुराणाचे समग्र रूप संपूर्ण केले. (समाप्त)

अंतिमइच्छा

कमलनाथ नावाचा एक श्रीमंत साधुसंन्यासी एका दुर्दैव रोगाने बाजारी पडला. वरदाने अचक्रेच मरले. त्याला बायको मुलेबाळे कोणीच नव्हते. एक त्याला चारस म्हणून राहीविला पंगलनाथ त्याची दाबंविषय केवा करीत होता.

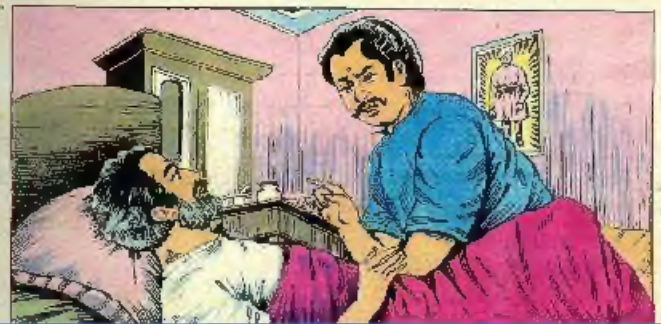
किशनलाल नावाचा वीर कमलनाथला औषधपाणी देत होता. एकदा त्याने रोगपावे निदान करून पंगलनाथला वेगळे बोलवून सांगितले—“तुम्हा मायाची तन्हेव अत्यंत नाजूक झाली आहे ते झुडीत राहिल ते थोडे झुडीवर जाले तर कुठल्याही परिस्थितीत मू हा दोन गोळ्या त्यांना घायला दे. म्हणजे तुझे काम होऊन जाईल.

वीर निवृत्त जाता खणीच कमलनाथने कोळे उखळले व त्याला जवळ बोलावत म्हटले—“साळा, जमिन-वायदाद भिल्लवणे जितके कठीण आहे. तसाच त्याचा सांभाळ करणे सुटा.”

ह्यावर जसास चेष्टा करीत पंगलनाथ म्हणाला—“मायाजी, असे काय बोलता ! तुमची काही अखेरची इच्छा असल्यास सांगा. ह्या स्वित्तीत पुढी करणे मी माझे अर्तव्य समजतो.

कमलनाथ शरणभर पांढर म्हणाला—“दोस किशनलाल कोणत्याच्या दोन गोळ्या देऊन येला आहे ना ? अशा माझ्या स्थितीत मी तुज्या कडून वास्त काय अपेक्षा करू शकतो त्यांनी सांगितल्या प्रमाणे माझ्या सोडात त्या दोन गोळ्या घालून त्याचा काय परिणाम होतो त्याची फक्त वाट पहात रहा.”

कमलनाथच्या तोडांतून पडलेली वाक्ये ऐकून पंगलनाथ आवाक होऊन पहातच राहिला.

घाईगडबड

पश्चिमातील एका लहानश्या गावी अब्दुलरसूल नावाचा एक तरुण रहात होता. तो त्याच्या आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता. ते मरीच होते. रसूलचा बाप बरीच कपटाची कामे करून आरल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करीत असे.

रसूल जेव्हा सोळा वर्षांचा झाला, तेव्हा त्याची आई मरण पावली. व पाठोपाठ सहा महिन्यांनी बापही वारला.

आईवडिल वारल्यानंतर रसूलचे मन गावाह लागतासे झाले. तो दिवसभर खंगमेतून करून जे कपाबत होश. ते खाऊ घुडा पोटभरीचे नव्हते. त्याने पूर्वी एकल होते की, दुरूच्या एका गावात फट केव्हास बरीच मिळकत मिळत असे. त्यामुळे त्याने आपला गाव सोडून विला व तो त्या शहरात गेला.

शहरात रसूलला एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी लागली. शहरात अनेक ठिकाणी ह्या व्यापाऱ्याची दुकाने होती. रसूलचे काम एका दुकानातून दुसऱ्या दुकानात माल आणण्या नेण्याचे होते.

दहा वर्षे मेहनत करून रसूलने खूप पैसे जमा केले. त्याने आपला खाण्या-पिण्याचा खर्च सोडून इतर बरेच पैसे मिळवले. व करमणुकी करीत घुडा वगैरे पैसा खर्चला नाही.

दर महिना रसूलला जे मासिक वेतन मिळत असे. त्यातील पैसे साठवून तो ते एका काजोरकडे जमा करीत होता. त्याप्रमाणे वहा वर्षात मोठी रक्कम जमा झाली. त्याच्या मनात विचार येऊ लागला की, शहर सोडून आपल्या गावात परत आऊन एक छोटासा व्यापार आपण का करू नये?

त्याने तो विचार काजोरला आणितला. काजोरने त्याला आनंदाने आशिवद देत म्हटले "तुला ह्या कार्यात यश लाभो. असे म्हणून" त्याने त्याचे जमा आलेले सर्व पैसे रसूलला परत देऊन टाकले.

रसूल ते सर्व पैसे एका गाठोड्यात बांधून दुसऱ्या दिवशी सकाळी आपल्या गावी जायला निघाला. दुपार पर्यंत कुठेही न थांबता अखंड चालत राहिला. परंतु उन्हाच्या तडाख्याने त्याला पृढे चालणे जड जाऊ लागले. आणि कुठेही विश्रांती श्याची म्हटले तरी रस्त्याच्या दोही बाजूने खजूरांच्या उंच झाडाऐवजी पुसरे सावलीचे कोणतेही झाड नव्हते. म्हणून तसाच रसूल एका खजूराच्या झाडाखाली उभा राहून आपल्या चावड्याच्या पिशवितले पाणी पिऊ लागला.

त्याच वेळेला त्या रस्त्याने एक घोडेस्वार येतावा दिसला. तो जेव्हा त्याच्या जवळ आला. तेव्हा त्याने घोडेस्वाराला विचारले- "साऊ साहेब, सांगता कां कुन्ही कोणीकडे जाणार आहात?"

घोडेस्वार घोड्याचा लगाम खेचत म्हणाला-"सगोर जो गाव दिसतसे आहे तो! तेथून मी शहरात जाणार आहे. त्या शहरात मी नोकरी करतो"

घोडे स्वाराने म्हटलेके ऐकून रसूलला परमावधीचा आनंद झाला. तो त्याला म्हणाला-"वाह! वाह! किती नशिबाची गोष्ट आहे. त्या गावच्या धर्मशाळचा मालक माझा तातेवाईक आहे. माझी ही खैली घेऊन जाऊन त्याच्या हाती सोपवाऊ कां? मी तऱ्हाकाळ पर्यंत गांवी पोहोचून त्याच्या हातून मी माझी खैली परत घेईन ही तेथ पर्यंत पाहून नेणे मला फार जड जात आहे?"

रसूलचे बोलणे ऐकून घोडेस्वार हसत त्याला म्हणाला-"मित्रा, त्या खैलीला वाहून नेणे तुला कठीण वाटते तसेच माझ्या घोड्याला सुद्धा वाटेक ना! मला माफ कर

Restore

127

बाबा?" असे म्हणत तो घोडेस्वार घोड्याला चाबूक मारीत पिटाळू लागला.

परंतु घोडा पुढे गेला नाही तोच घोडेस्वाराच्या मनात एक विचार आला. की त्या चाटसरूपी थेली आपल्या घोड्यावर न घेण्यात आपण एक मूर्खपणाच केला. जर की? त्या गांठीड्यात किमती वस्तु असतील, तर गावाच्या धर्मशाळेचा मास्त्राकडे न जाता आपल्याला त्या वस्तु घेऊन सरळ शहरात जाता आले असते. घ तेथे एखादा धंदा करता आला असता.

असा विचार करीत त्याने परत आपला घोडा मागच्या दिशेला वळविला. व रसूलच्या जवळ येऊ लागला. तेवढ्या अवधीत रसूलच्या डोक्यात एक कल्पना आली. आपण तरी किती मूर्ख होती. नाहीतर दहा वर्षे अत्यंत ध्यम पारून मिळवलेला पैसा माहीती नसणाऱ्याच्या हातात सोपवणार होतो. आणि तो घेऊन येला असता व त्याने ते पैसे धर्मशाळेच्या मास्त्राकडे दिलेच नसते तर आपण काय

कहू शकलो असता. जे घन कमवामला आपण दहा वर्षे कष्ट मेहनत केली ते घन थोड्यावेळ वाहून नेऊ शकणार नाही काय?

रसूल असा विचार करीतच होता. तेवढ्यात घोडेस्वार त्याच्या जवळ पोहोचला व म्हणाला—"मित्रा, मी तुझ्या बोलण्याचा परत एकदा विचार केला. तेव्हा मला मनोमन वाटू लागले की, तुला मदद करणे माझे कर्तव्य आहे. तेव्हा ती थेली माझ्याकडे दे!"

रसूल हसत हसत म्हणाला—"अरे बाबा! मी सुद्धा परत ह्याबाबतीत विचार केला. की ही माझी थेली मीच घेऊन जाणे जास्त हिताचे आहे. तसे तर मी चाई-गडबडीने तुला थेली देत होतो पण तू ती थेली घेऊन जांबयास थोडा उशिरच केलास.

त्या शोषानी एकमेकांच्या मनातील गोष्ट जाणली. भग काय झाले घोडेस्वाराने आपला घोडा पाठीमागे वळविला व तो आपल्या रस्त्याने निघून गेला. व रसूल थेली सांभाळत गावाच्या दिशेने चालू लागला.

महामूर्ख

विमलदास व गोपालदास ह्यांचा असा विश्वास होता कि आपण एक दुसऱ्या पैसां जास्त हुषार आहोत. ह्याच कारणाने ते रोजच्या रोज भांडत असत. एकदा रस्त्याने जात असताना ते भांडत असलेले पाहून कमलनाथने त्यांना अखत म्हटले—"मी तुमच्या भांडणाचे कारण बघून काढतो. तुमच्या दोघांपैकी एखाद्या मी एक प्रश्न विचारतो. जो त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकले. तोच सर्वात हुषार समजला जाईल आणि अर कां ह्याचे उत्तर कोणीच देऊ शकले नाही. तर तुम्ही दोघे महामूर्ख समजले जाण व मीच तुमच्या पैसा जास्त हुषार समजला जाईन! ठिक आहे ना?"

"मी प्रश्नाची उत्तरे देणार नाही!" असे म्हणत गोपालदास तेथून निघून गेला. ह्यावर कमलनाथ म्हणाला पाहिलस ना! तुमच्या मध्ये गोपालदासच जास्त हुषार आहे. त्यानंतर विमलदास गोपालदासच्या घरी गेला व त्याला सर्व कृतांत सांगून म्हणाला—"कमलनाथने तर तुलाच जास्त हुषार आहेस म्हणून मान्य केले."

गोपालदास माझपैकीच होत म्हणतात—"मित्रा! अचानक साझ्या पोटात जोरात दुखायला लागले. हो पोष्ट मला तुम्हांला सांगायची नव्हती. त्यामुळेच मी छोटे बोनलो व घरी निघून गेलो. खरे तर ह्या खोट्या बोलण्यानेच मला जास्त हुषार बनवले."

"अशी पोटादुखी तर मला रोजच्या रोज होत होती. परंतु त्यावेळी घरीच पोटादुखी की आली नाही." असे म्हणत विमलदासला नेहमी त्याच वेळी पोटा दुखी कां आली नाही ह्याचा पश्चाताप होऊ लागला.

